

NA ÚVOD O LE GOFFOVI

JOZEF TANCER

Meno francúzskeho historika stredoveku Jacquesa Le Goffa (1924) je neodmysliteľne späté s francúzskou historickou školou Análov, ktorá sa obrovskou mierou zaslúžila o rozvoj historickej vedy 20. storočia. Jej význam však nespočíva len v prevratných vedeckých prácach na akademickom poli. Práce „analistov“ sa stávali, aj mimo hraníc Francúzska, doslova bestsellermi. Vďaka literárne príťažlivému podaniu komplikovanej odbornej problematiky a šikovnej mediálnej propagácii dokázali oživiť záujem verejnosti o históriu v nebyvalom rozsahu a práci historika zabezpečiť širšiu spoločenskú rezonanciu.

Jacques Le Goff je jedným z najvýznamnejších predstaviteľov už tretej generácie tejto historickej školy resp. hnutia. V jeho diele a osobnosti sa stretávajú všetky znaky, charakteristické pre Anály: otvorenosť voči iným vedeckým disciplinám, komunikatívnosť, spoločenská angažovanosť a mediálna popularita. Historika stredoveku si človek zvyčajne predstavuje ako osobu pátrajúcu po minulosti v starých kronikách, matrikách a pod., izolovanú od vonkajšieho sveta múrmi archívov a knižníc. Čo môže medievalista povedať o svete „vonku“, o súčasnosti? Le Goffove vyjadrovanie sa k aktuálnemu daniu vyplýva bezprostredne z jeho chápania histórie a historika. Historik sa vo svojej práci neodvracia od súčasnosti, naopak, je ukotvený v prítomnosti a história, povedané slovami Marca Blocha – jedného zo zakladateľov hnutia Análov – sa neusiluje iba prostredníctvom minulosti osvetliť prítomnosť, ale zároveň prostredníctvom prítomnosti pochopiť (a uchopiť) minulosť.

Kritika & Kontext sa zvyčajne pokúša na príklade prevzatých a pôvodných článkov konfrontovať domáci a zahraničný pohľad na zvolené dielo alebo osobnosť intelektuálneho života. V prípade Jacquesa Le Goffa

by však takáto konfrontácia vyznela pomerne jednostranne, jednoznačne by dominoval pohľad zvonka. Hoci sú viaceré kľúčové Le Goffove práce prístupné v českých prekladoch a tešia sa veľkej popularite, možno povedať, že ich seriózna reflexia na Slovensku neprebehla. Pravda, pokiaľ za reflexiu nepovažujeme kaviarské debaty alebo poznámky v rámci prednášok z histórie či dejín umenia. Le Goffa sa síce aj u nás patrí poznať, no v slovenskej odbornej alebo populárno-vednej literatúre a tlači po ňom nenájdete takmer ani stopy.

Hlavným cieľom profilu preto nie je len komplexne predstaviť Le Goffovo dielo, ale najmä podnietiť jeho reflexiu. Najvýznamnejšie práce a myšlienky, ktorými tento francúzsky historik prispel k inovácii modernej historiografie, približuje medievalista Vincent Múcska. Vo svojom článku sa nevyhýba ani citlivej a spornej otázke, do akej miery by bolo užitočné a vôbec možné aplikovať pracovné postupy Análov v slovenskej historiografii. Kým Múcska sa k náhlivému preberaniu myšlienok francúzskych „nových dejín“ stavia zdržanlivo, Dušan Kováč ich vo svojom texte považuje za výdatné inšpirácie, a to nielen pre medievalistov, ale aj historikov moderných dejín, ktorých Kováč zastupuje.

Dva rôzne pohľady „zvonka“ na tú istú tému ponúkajú články poľského historika Stanisława Bylina a americkej historičky Sharon Farmer, odlišujúce sa aj kontextom svojej národnej historiografie. Oba texty sa zameriavajú na problém výskumu imaginácie, ktorý zohráva v Le Goffovom diele kľúčovú rolu. Bylina ho ilustruje na stredovekom vnímaní času a priestoru. Text Sharon Farmer z roku 1990 je recenziou na americký preklad zbierky esejí Stredoveká imaginácia, v ktorej Le Goff prezentuje svoje výskumy stredovekých predstáv (času, priestoru, tela, snov). Z množstva ohlasov

na Le Goffovo dielo v zahraničí ponúkame práve tento, pretože formuluje výhrady, ktoré sa zvyknú vznášať na jeho adresu: nejednoznačná terminológia, ktorá síce často stimuluje čitateľovu a bádateľovu fantáziu, skôr znejasňuje než osvetľuje zvolený problém. Literárna vybrúsenosť zakrýva vedeckú nepresnosť. Je zaujímavé, že Sharon Farmer tiež odôvodňuje svoje kritické poznámky inými tradíciami angloamerického dejepisectva. S niečím podobným sa u Bylinu nestretneme ani v náznačku. Možno práve vďaka udomácnenosti francúzskej historickej školy v Poľsku.

Pri príprave tohto profilu sme sa, hoci len s malou nádejou, obrátili s prosbou o rozhovor aj na samotného, dnes už takmer osemdesiatročného Jacquesa Le Goffa. Pozitívna odpoveď prišla obratom. Interview sa snaží priblížiť Le Goffa nielen ako bádateľa, ale aj ako učiteľa histórie a angažovaného intelektuála. Ponúka jeho názory na historické hnutie Análov, ktorého štafetu prebral po dominantnej postave povojnovej francúzskej historiografie Ferdinandovi

Braudelovi. Možno dnes, keď sa z pôvodne revoltujúcich historikov počas niekoľkých desaťročí stal akademický establishment, hovoriť o zániku tejto školy?

Tematický blok uzatvárajú prevzaté texty historika Juraja Šedivého a filozofa a literárneho vedca Jiřího Pechara, ktoré dokumentujú skromnú recepciu Le Goffa v našich krajinách. Článok Juraja Šedivého vznikol pri príležitosti Le Goffovej prednášky Smiech v stredoveku v Bratislave roku 1992 a predstavuje prvý „ponovembrový“ pokus o recepciu Le Goffových myšlienok na Slovensku. Zatiaľ posledným dokladom recepcie, prístupným aj slovenskému čitateľovi, je recenzia Jiřího Pechara na český preklad *Encyklopédie stredoveku* v *Literárnych novinách* (2002), ktorej zostavovateľom bol aj Jacques Le Goff.

Dúfame, že náš profil tejto legendy európskej a svetovej historiografie nerozšíri iba pasívnu recepciu Le Goffových prác a myšlienok školy Análov, ale prispieje k ich aktívnej a produktívnej reflexii.

MUŽ, KTORÝ ZREVOLUCIONALIZOVAL HISTÓRIU

VINCENT MÚČSKA

písané pre K&K 2003

„Jacques Le Goff – muž, ktorý zrevolucionizoval historické bádanie.“ Týmito slovami charakterizoval pred časom katalóg renomovaného nemeckého vydavateľstva preklad ktoréhohozi z početných diel parížskeho medievalistu. Slovko „zrevolucionizoval“ bolo síce v prvom rade úlitbou bohom obchodu a zisku, no zároveň malo čitateľa upozorniť na Le Goffov zástoj vo vývoji historiografie druhej polovice 20. storočia.

Francúzski historici však začali „revolucionizovať“ historický výskum už dávno pred propagovaným autorom. Na prelome 19. a 20. storočia sa totiž humanitné vedy, vrátane histórie, ocitli v porovnaní s búrlivo sa rozvíjajúcimi matematicko-fyzikálnymi a prírodovednými disciplínami v zjavnom závoze. Tradičná historická veda, ktorá sa prioritne venovala politickým dejinám a dejinám „veľkých činov veľkých mužov“, neprinášala v očiach jej kritikov už žiadne nové impulzy. Podľa nich historici namiesto toho, aby analyzovali, iba popisovali a donekonečna hľadali odpoveď na slávnu otázku svojho majstra Leopolda von Rankeho, „*wie es eigentlich gewesen ist*“.

Alfou a omegou nových historiografických prístupov sa stala interdisciplinarita, v ktorej hlavnú úlohu popri histórii hrali a ako výdatné inšpiračné zdroje slúžili ekonómia, sociológia, geografia i psychológia. Strešným označením týchto „nových dejín“ sa stalo slovné spojenie „sociálne dejiny“. A hoci „nové dejiny“ neboli ani zďaleka len francúzskou záležitosťou, v krajině galského kohúta získali nepochybne najväčší vplyv. Prihlásili sa k nim aj Lucien Febvre a Marc Bloch, zakladatelia azda najslávnejšieho sociálno-historicky orientovaného časopisu – *Annales d'histoire*

économique et sociale (Anály hospodárskych a sociálnych dejín). Historiografický smer, ktorý sa v priebehu desaťročí pri tomto časopise sformoval bol (a je) len jednou zo „škôl“ vo francúzskom dejepisectve. Bezosporu sa však stal najznámejším a najvplyvnejším. Jeho dominancia však začala – podobne ako aj ďalších sociálno-historických smerov v západoeurópskom a severoamerickom dejepisectve – až po roku 1945.

Do tvorivej atmosféry tejto skupiny bádateľov, nepoznajúcej žiadnu hierarchizáciu tém ani výskumných metód a umožňujúcej formulovanie vlastne akéhokoľvek výskumného problému, sa dostal aj toulonský rodák (*1.1. 1924) Jacques Le Goff. Po univerzitných štúdiách (v rámci ktorých pobudol istý čas aj na Karlovej univerzite v Prahe) sa stal poslucháčom prestížnej parížskej École Pratique des Hautes Études, pokladanej za „inštitucionálny pilier“ prívržencov Análov. Neskôr pôsobil vo francúzskom Národnom stredisku vedeckého výskumu a napokon zakotvil ako pracovník VI. sekcie École Pratique des Hautes Études. V rokoch 1972 – 1975 sa stal prezidentom tejto uznávanej a veľkoryso dotovanej vedeckej inštitúcie. Rozhodujúcou mierou sa pričínil o to, že jeho „materská“ VI. sekcia sa roku 1975 od École Pratique des Hautes Études oddelila a stala sa samostatnou École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS). Jacques Le Goff bol jej prvým riaditeľom.

Prvým Le Goffovým dielom, ktoré vzbudilo v odborných kruhoch živý záujem, bola publikácia *Les intellectuels au Moyen Age* (1957, česky *Intelektuálové ve středověku*). Autorov stredoveký laický intelektuál sa zrodil v obrozenom a búrlivo sa rozvíjajúcom mestskom prostredí 11. a 12. storočia. V priamej súvislosti so vznikom novej hospodárskej, sociálnej i duchovného klímy, viažucou sa k dynamickej vrstve obchodníkov, sa vzdelanie začalo chápať ako vlastníctvo, ktoré svojim „majiteľom“ slúžilo ako

prostriedok obživy, podobne ako tovar obchodníkovi. Táto nová klíma umožnila univerzitám – liahňam stredovekých intelektuálov – aby sa postupne vyprofilovali na autonómne, od cirkvi nezávislé vzdelávacie inštitúcie. Z knihy doslova „razí“ Le Goffova vášnivá snaha o postihnutie vzájomného vzťahu a podmienenosti materiálneho a duchovného sveta, taká príznačná pre jeho rané diela. A hoci ho v tejto oblasti myšlienky marxizmu – ako takmer všetkých stúpencom sociálnych dejín – výdatne inšpirovali, učenie o základni a nadstavbe Le Goff pokladal za zjednodušujúce a nepostihujúce celý komplex spoločenských procesov.

Vyvrcholením Le Goffovej tvorby z týchto rokov je nepochybne kniha *La Civilisation de l'Occident médiéval* (1964, česky *Kultura středověké Evropy*). Názov českého prekladu nie je veľmi šťastný: jednak nejde o celú Európu ale tzv. Okcident, latinskú Európu (stredná a východná Európa tu až na malé výnimky chýbajú) a potom, ide v nej skôr o civilizáciu, než o kultúru v jej, v našich podmienkach, relatívne úzkom vymedzení. Po úvodnej syntéze politického vývoja totiž nasledujú kapitoly s názvami ako *Priestorové a časové štruktúry*, *Kresťanská spoločnosť*, *Mentalita*, *senzibilita*, *správanie a pod.* Mnoho myšlienok z tohto pútavého a čítavého diela autor preniesol do 11. dielu mnohozväzkového kompendia svetových dejín Fischer *Weltgeschichte*, ktorý vyšiel roku 1965 pod názvom *Das Hochmittelalter*. Vzhľadom na celkovú koncepciu tohto inteligentného edičného radu, tvoreného dielami širokého mnohonárodného autorského kolektívu, však Le Goff musel vo väčšej miere aplikovať postupy tradičného dejepisectva, než by azda aj sám bol chcel. Výsledkom bol ale opäť brilantne napísaný a odborne vysoko erudovaný text.

V oboch dielach autor chápe stredovek, resp. vrcholný stredovek v jeho tradičnom chronologickom vymedzení (5.–14., resp. pol. 11.–cca pol. 13. storočia). Inak však

verne vyznáva koncepciu svojho učiteľa a profilujúcej osobnosti hnutia Análov z povojnových desaťročí, Fernanda Braudela, o „dlhotrvajúcom stredoveku“, podľa ktorej isté základné štruktúry európskej spoločnosti (hospodárske a sociálne štruktúry, svet predstáv, ...) pretrvávali vo svojej podstate nezmenené od neskoršej Rímskej ríše až po priemyselnú revolúciu druhej polovice 18. storočia, resp. Veľkú francúzsku revolúciu z konca tohto storočia.

Spomínaná druhá časť knihy *La Civilisation de l'Occident médiéval* predznačila ďalšie smerovanie Le Goffových bádateľských úsilí na ďalšie takmer štvrtstoročie. Okrem toho, že sa aj naďalej venoval otázkam vzťahu univerzitného prostredia a mestského života v stredoveku a problematike stredovekého hospodárstva a spoločnosti, vzišiel z jeho pera rad štúdií s témami ako *ponímanie práce*, *času*, *mentalít jednotlivých sociálnych skupín*, *dejín každodennosti a pod.* Výber z nich potom publikoval roku 1977 v zborníku štúdií nazvanom príznačne *Pour un autre Moyen Age (Za iný stredovek)*. Sú v ňom štúdie s názvami ako *Pracovný čas v „kríze“ 14. storočia*, *Práca*, *technika a remeselníci v hodnotovom systéme raného stredoveku*, *Sebaponímanie univerzity v stredoveku*, *Sen v kolektívnej psychológii stredoveku*, *Meluzína – matka a tvorkyňa urbára*, *Historiografia a výskum každodennosti a pod.* Už zo samotných názvov možno tušiť avizovanú „novosť“ či „inakosť“, a to nielen tém, ale aj metód spracovania.

Apelatívny tón názvu zborníka prezrádza, že ide o akési programové dielo, nadväzujúce priamo na trojzväzkový opus z roku 1974 *Faire de l'histoire* (Robiť históriu). Tri časti tohto diela, ktoré Le Goff vydal spoločne s Pierrom Nora, majú podtituly *Nové problémy*, *Nové objekty*, *Nové metódy a prístupy*. Kým tieto publikácie priniesli široké spektrum nápadov, tém, metód a riešení, príručka *La Nouvelle Histoire* (Nové dejiny), vydaná J. Le Goffom

a M. Aymardom o štyri roky neskôr, je zasa prehľadnou rukoväťou k jednotlivým oblastiam „nových dejín“.

Práve v tomto období intenzívnych diskusií o „nových dejinách“ – dejinách každodennosti, dejinách mentalít, dejinách marginálnych sociálnych skupín, „mikrodejín“ – Le Goff zakladá na École des Hautes Études en Sciences Sociales samostatnú sekciu Groupe d'Anthropologie Historique de l'Occident Médiéval (Tím historickej antropológie stredovekého Okcidentu). Inštitucionálne takto ukotvil svoju „srdcovú“ historickú antropológiu ako jednu z metód a disciplín medievalistiky a historiografie vôbec.

Nasledujúcej perióde Le Goffovej tvorby, bohatej aj na spoluautorstvo vo viacerých kolektívnych syntetických prácach, kraľuje monografia *La Naissance du Purgatoire* (1981, *Zrod očistca*). Je to majstrovské pojednanie z oblasti dejín mentalít, konkrétne z dejín vývoja predstáv o očistci, ktorý latinská cirkev definitívne vniesla do svojej vieroúčnej sústavy napokon až na Tridentskom koncile. Podľa autora predstava kresťanského očistca, jasne sformovaná až ku koncu 12. storočia, nepochádza z nejakých náboženských schém, ale je výsledkom vývoja a premien individuálnych i kolektívnych predstáv, teológie a celej spoločnosti.

O individuálnych a kolektívnych predstavách je z väčšej časti aj zborník Le Goffových štúdií *L'imaginaire médiéval* (1985, česky *Středověká imaginace*). Podobne ako v *Pour un autre Moyen Age* si v ňom autor klade otázky, nad ktorými radový stredoeurópsky historik s počudovaním krúti hlavou. Veď kto by sa už v našich zemepisných šírkach zamýšľal nad Tajomnom stredovekého Západu, Ideológiou tela na stredovekom Západe, či nad Kresťanstvom a snami. Natíska sa otázka: prečo inšpirácie francúzskych „nových dejín“ – hoci sú nemálo príťažlivé – nenachádzajú v našej medievalistike väčšiu odozvu? Odpoveď je viac:

V prvom rade je zrejmé, že slovenské dejepisectvo sa opiera o odlišnú bádateľskú tradíciu a vychádza predovšetkým z nemeckých a rakúskych vzorov. (Rovnako sú na tom aj v susedných krajinách nášho regiónu: napriek tomu, že Česi, Maďari i Poliaci disponujú oveľa väčšou historiografickou tradíciou a potenciálom ako my /a napriek ich oveľa rozvinutejším kontaktom s Francúzskom/, aj u nich stále pretrváva hegemonia tradičného dejepisectva.)

Po druhé, je to spôsobené diametrálne odlišnou kvantitou a kvalitou stredovekého pramenného materiálu, ktorý majú naši a francúzski historici k dispozícii. Odhliadnuc od neporovnateľného množstva, niektoré typy prameňov, z ktorých francúzski autori „nových dejín“ stredoveku s obľubou čerpajú (napr. polyptychy /súpisov majetkov a príjmov jednotlivých inštitúcií/, rôzne žánre stredovekej svetskej i náboženskej literatúry a pod.), u nás vôbec nie sú zastúpené, resp. objavujú sa až v neskorších storočiach.

Po tretie, my, slovenskí stredovekári, chodíme väčšinou radšej po vychodených cestách u nás overeného a málokedy spochybňovaného „pozitívneho“ poznania. Končí to potom zväčša deskripciou a za pokrok sa považuje už to, ak medievalista komparuje a hľadá vývojové analógie, prípadne sa pýta nielen „ako?“, ale aj „prečo?“.

Napokon si treba uvedomiť, že francúzska historiografia (rovnako ako všetky „veľké“ národné historiografie) mala ku koncu 19. storočia, keď sa jej politické dejiny pomaly začali prejedat', už dávno napísané podrobné kritické syntézy vlastných (nielen stredovekých) politických dejín. U nás také – odhliadnuc od všeobecných kompendií – nemáme doposiaľ. Do dnešného dňa nemáme kompletne vydané ani najzákladnejšie pramenné edície k stredovekým dejinám a takto by sa dalo pokračovať.

Toto všetko teda stojí u nás v ceste recepcii myšlienok francúzskych „nových dejín“ a je podľa mňa veľmi otázne, či by ich chvatné preberanie malo byť prioritou slovenských medievalistov. Bohužiaľ, ešte

ani zďaleka nie sme v situácii, žeby nám v knižniciach stáli všetky fundamentálne diela z našich stredovekých politických, hospodárskych, sociálnych či kultúrnych dejín.

Vráťme sa ale k Le Goffovi. V jednej zo svojich štúdií uverejnenej v L'imaginaire médiéval, parížsky medievalista obhaja – na prvý pohľad prekvapujúco – obnovenie záujmu o politické dejiny. Le Goff však chce také politické dejiny, ktorých objektom nebudú dejiny politiky, ale „dejiny politična, dejiny moci vo vzťahu k štruktúram, dlhému trvaníu, symbolike ...“. V tejto súvislosti sa pokúša definovať aj ich novú výskumnú metódu, politicko-historickú antropológiu, podľa neho majstrovsky aplikovanú už M. Blochom v knihe o divotvorných kráľoch (Les Rois thaumaturges, 1924). Zjavne to indikuje renesanciu vo Francúzsku po desaťročia tak zaznávaných politických dejín.

Z rehabilitácie politických dejín vyplýva v Le Goffovej tvorbe príklon k tradičnejším témam i žánrom historickej spisby. Roku 1996 ho korunuje mohutná biografía charizmatického francúzskeho kráľa Ľudovíta IX. Svätého. Sčasti ide o konvenčné chronologické prerozprávanie panovníkovho života. Zároveň je to ale neustále hľadanie odpovedí na otázky o výpovednej schopnosti historických prameňov: Do akej miery nám pramene poskytujú o kráľovi idealizovaný a od skutočnosti odtrhnutý obraz? Aká teda bola skutočná tvár Ľudovíta IX.? Kto a prečo pretváral Ľudovíta na obraz ideálneho kráľa?

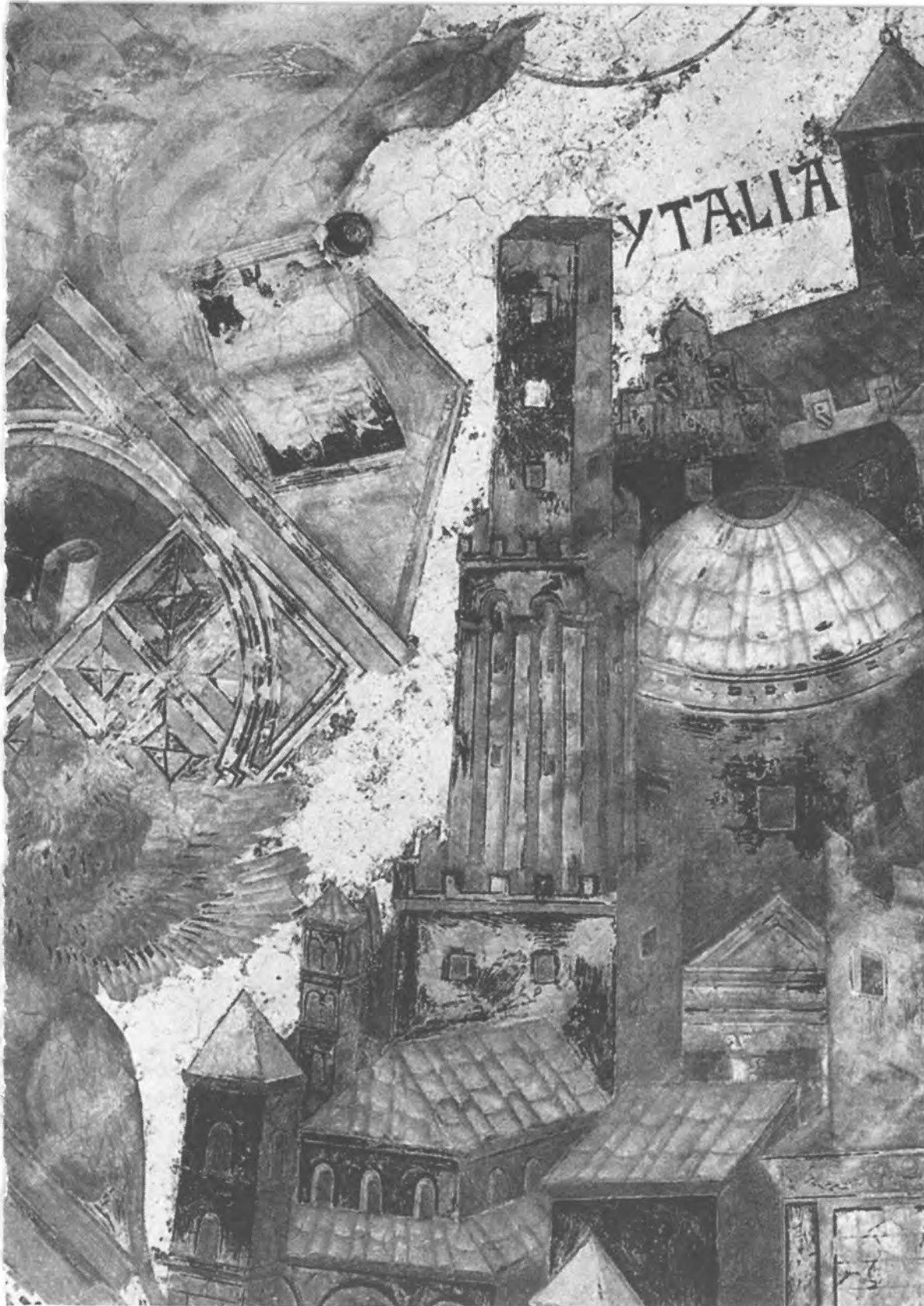
O Le Goffovom pokračujúcom príklone k novoobjavenej a novoopímanej historiografickej tradícii svedčí aj mne nateraz posledná známa knižná publikácia pomaly už osemdesiatročného francúzskeho stredovekára. Je to ďalšia biografía, tentoraz o sv. Františkovi z Assisi (Saint Francois d'Assise, 1999).

Le Goff je na jednej strane verným žiakom svojich predchodcov z medzivojnového obdobia, no zároveň je ich originálnym a nová-

torským pokračovateľom. Je učebnicovým príkladom francúzskeho slobodomyselne rozumujúceho učenca, nebojaceho sa snovať smelé kombinácie a hypotézy. A tak aj pod jeho vplyvom bádateľské prostredie École des Hautes Études en Sciences Sociales akceptuje experimentovanie, nekonvenčné kladenie otázok, „drzé“ formulácie výskumných hypotéz a nepovažuje za prehru, ak sa na tieto otázky nepodarí získať očakávanú „pozitívnu“ odpoveď. To je ale príliš kacírsky aj pre francúzske (či parížske?) intelektuálne prostredie, nehovoriac už o našich podmienkach, kde sa metodologické zlyhanie nezvykne tolerovať. (Mimochodom, evidentná metodologická labilita „nových dejín“ je jedným z najčastejších terčov ich početných kritikov.)

Francúzske „nové dejiny“ síce nie sú len o stredoveku, no medievalistika v nich ešte aj v súčasnosti – aj vďaka Le Goffovi – udáva tón. Sám Jacques Le Goff je totiž nielen brilantným historikom, ale, podobne ako jeho učiteľia, aj angažovaným občanom a zanieteným propagátorom histórie. Nie div, že žurnalisti, uchádzajúci sa o interview, si uňho podávajú kľučky a žiadajú, aby sa vyjadril k záležitostiam od stredovekých dejín až po integráciu Turecka do Európskej únie. Stručne povedané, Le Goffov hlas bol a je žiadaný, jeho diela sa takmer automaticky stávajú bestsellermi. Popri Umbertovi Ecovi a jeho románe Meno ruže je to zrejme on, kto má leví podiel na oživení záujmu širokého západoeurópskeho publika o stredovek.

„Príal by som si, aby história, aj keď sa stáva stále vedeckejšou, mohla zostať umením. Poskytovať poživeri ľudskej pamäti si totiž vyžaduje práve toľko vkusu, štýlu a vášne ako presnosti a metodickosti.“ Že toto Le Goffovo pranie sa v jeho diele skutočne aj naplní, nestrpí pochybnosť. Rovnako ako ani to nie, že je skutočne veľkým umelcom európskej historiografie druhej polovice 20. storočia.

INŠPIRUJÚCI LE GOFF

DUŠAN KOVÁČ

písané pre K&K

Minuloročné generálne zhromaždenie svetovej organizácie historikov rozhodlo, že jednou z troch hlavných tém, ktorej sa bude venovať budúci svetový kongres historických vied v Sydney roku 2005 bude téma Človek a príroda v dejinách. Budú sa tam otvárať také otázky ako nové teórie a metódy v oblasti ekohistórie, dôsledky prírodných katastrof, vzťah prírodných vied, histórie a obraz človeka... Pre mnohých to môže byť prekvapenie. História sa aj u nás ešte vždy vníma a vníma ako dejiny politiky, vojen, hnutí a osobností. Jacques Le Goff sa nezúčastnil na rokovaní generálneho zhromaždenia a nebude ani v Sydney. Nie je to určite otázka veku. Le Goff je historik, ktorý sa nerád „organizuje“. Predsa však svojím spôsobom bol pri výbere tém prítomný. Nie osobne, ale svojou tvorbou, svojím inšpirujúcim prístupom k chápaniu a k výkladu dejín.

Jacques Le Goff je jav výnimočný, nie je to však nejaký geniálny exot, kvitnúca mimóza v púšti. Je jedným z pútnikov na ceste, na začiatku ktorej bola výnimočná iniciatíva spätá s menami Lucien Febvre a Marc Bloch, zakladateľmi časopisu *Annales d'histoire économique et sociale* a tým aj školy, ktorá dostala meno „škola Annales“. Rovnako ako jeho predchodcovia je posadnutý myšlienkou *la nouvelle histoire*. Znamená to okrem iného vidieť dejiny vždy akoby nanovo, cez nové kladenie otázok, nové paradigmy, nové metódy a nové témy. Táto inšpirácia ďaleko presiahla okruh Análov, ale aj hranice Francúzska. V oblasti sociálnych dejín také komplexy tém ako dejiny detstva, dejiny pohlaví, staroby, ba aj dejiny smrti a umierania, až po dejiny vôní a pachov – to je niečo, čo v maliarstve priniesla iniciatíva impresionistov: otvorenie nových neznámych priestorov. Pútnici po týchto priestoroch sa už

INSPIRING LE GOFF

DUŠAN KOVÁČ

Written for K&K

Last year's general assembly of the World Organizations of Historians decided that one of the three main themes for the next world congress of the historical sciences in Sydney in 2005 will be Man and nature in history. It will open such questions as new theories and methods in the areas of eco-history, the results of natural catastrophes, the relationships between the natural sciences, history and the image of man... This could be a surprise for many. Also in our country, history was and still is perceived as the history of politics, wars, movements and personalities. Jacques Le Goff did not participate in the discussion of a general assembly and he will not be in Sydney. This is certainly not a question of age. Le Goff is a historian, who does not like „organization“. But he still had a sort of presence in the selection of themes. He was not present in person, but in his creative work, his inspiring approach to the understanding and interpretation of history.

Jacques Le Goff is an extraordinary phenomenon, but not a brilliant aberration, a flourishing mimosa in the desert. He is one of the pilgrims on the way, which started with the exceptional initiative associated with the names of Lucien Febvre and Marc Bloch, founders of the periodical *Annales d'histoire économique et sociale* and so of what is called the „Annales School“. Like his predecessors, he is possessed by the idea of *la nouvelle histoire*. Among other things, this means always seeing history as something new, through posing new questions, new paradigms, new methods and new themes. This inspiration reached far beyond the circle of *Annales* and the frontiers of France. In the area of social history, such wide-ranging themes as the history of childhood, history of gender, old age, death and dying, even the history of smells and odours,

vôbec nepodobajú na tých prvolezcov, môžu ich aj odmietajú. Ale ich inšpirujúca sila ich napriek tomu živí a poháňa. Le Goff je preto nový, že nechce byť iba pokračovateľom svojich predchodcov. Ak chce byť nový, musí ich aj popierať. Platí to iste viac vo vzťahu k zemitému predstaviteľovi ekonomickej historiografie Fernandovi Braudelovi ako k otcom Análov Le Febrovi a Blochovi. Ak škola Análov začala s presadzovaním dejín spoločenských štruktúr a skupín, dejinami mentality a ľudovej kultúry, v Braudelovom prevedení to vyústilo do ekonomicko-sociálnych štruktúr na širokej historickej ploche. Nebolo to iba preto, že sám Fernand Braudel a jeho generácia všeobecne považovali hospodárske a sociálne dejiny za najdôležitejšie, za základ, z ktorého vyvierajú ostatné historické procesy, ale aj preto, že vtedy sa nové používanie kvantitatívnych metód dalo ťažko uplatniť pri dejinách mentalít. Generácia a Le Goffa, a iste predovšetkým sám Le Goff, nastúpil inú cestu, cestu, ktorú Emmanuel Le Roy Laudrie pomenoval cestou z pivnice do manzardy, Marxovou teóriou by sme to mohli nazvať cestou od základne k nadstavbe. Myslenie, idey a intelektuálne výkony na pozadí sociálnych štruktúr a pohybov – to všetko možno nájsť v bohatom diele Le Goffa.

Zatiaľ čo pozitivizmus dôkladne zväzoval uvažovanie o dejinách a potláčal všetky formy explanácie, okrem kritiky a interpretácie prameňov, škola Análov prišla s požiadavkou domýšľať a dotvárať dejiny. Lucien Febvre tvrdil: „Historiografia je vedou o minulosti a vedou o súčasnosti“. A Jacques Le Goff o niekoľko desaťročí neskôr prišiel s požiadavkou „znovuzískania historického myslenia“. Ako bolo na počiatku, tak nech je i teraz. U Le Goffa tento proces nájdeme v rôznych podobách. Je to vlastne proces tvorby dejín cez historiografiu, dejiny nie sú zhromažďovaním skamenelín a listín, ale živým organizmom, ktorý historik formuje

are comparable to the initiative of the Impressionists in painting. They brought the opening of new unknown spaces. Pilgrims through these spaces no longer resemble their first discoverers, they may also reject them. But in spite of this, their inspirational strength lives and motivates. Therefore, Le Goff is new. He does not want to be only a continuer of his predecessors. If he wants to be new, he must also reject them. This certainly applies more in relation to the earthy representative of economic historiography Fernand Braudel than to the fathers of Annales, Febvre and Bloch. If the Annales School started with promotion of the history of social structures and groups, the history of mentalities and folk culture, under Braudel's leadership, this led to socio-economic structures against a broad historical background. This was not only because Fernand Braudel and his generation generally regarded economic and social history as the most important, as the basis from which other historical processes develop, but also because it was difficult to apply the then new use of quantitative methods to the history of mentalities. The generation of Le Goff, and above all Le Goff himself, started on another route, a route called by Emmanuel Le Roy Laudrie the route from the cellar to the attic. Using Marxist theory, we could call it the route from the foundations to the superstructure. Thinking, ideas and intellectual output against the background of social structures and movements – all these can be found in the rich work of Le Goff.

While positivism thoroughly bound consideration of history and suppressed all forms of explanation except criticism and interpretation of sources, the Annales School made a demand to work out and complete history. Lucien Febvre maintained: „Historiography is a science about the past and a science about the present“. Several decades later, Jacques Le Goff also demanded the „recovery of historical thought“. As it was in

ako vedec i ako umelec ich domýšľaním. Historiografia je teda spôsobom myslenia, spôsobom akým sa vyrovnávame nielen s minulosťou, ale aj s jej celým dedičstvom, ktoré nosíme v sebe často bez toho, aby sme ho vnímali. Historik je tu na to, aby nám tieto tmavé zákutia našej duše odhalil. Nerozmýšľať iba o dejinách, ale rozmýšľať v dejinách – to je postulát a výzva, ktorú pred nás kladie dielo Le Goffa. A pokiaľ Febvre hovoril o historiografii ako vede, napriek požiadavke rozmýšľania a domýšľania, pri čítaní Le Goffa nikto nepochybuje, že napriek postulátu „domýšľania“ sa tu pohybujeme nesporne na poli vedy.

Le Goff je historikom stredoveku, obdobia, ktoré neoplýva písomnými prameňmi. Napriek tomu môže byť inšpirujúcim aj pre historikov moderných dejín, ktorí majú zas prameňov nadbytok. Ukazuje a kreslí veľké plochy a veľké časové úseky. V moderných dejinách sa stalo dosť obvyklým, že historik sa ponára do jedného - dvoch rokov, najviac do jedného desaťročia. Takéto detailné sondy môžu byť užitočné a môžu priniesť nové poznatky. Avšak až odstup a pohľad na veľké plátno dáva historiografii jej skutočný rozmer. Aj v tomto je Le Goff pokračovateľom školy Análov. Výskum sociálnych a ekonomických štruktúr si vyžadoval veľké časové úseky. Sledovať pohyb takýchto štruktúr nemožno na malej ploche, pretože sú to štruktúry málo dynamické. A Le Goff urobil aj tu krok ďalej. Nesleduje na takejto časovej ploche iba sociálne štruktúry, ale aj civilizačné a kultúrne zmeny, pohyb ideí, zmeny v náboženskom myslení a cítení. Le Goff sa neobmedzuje iba na písomný materiál, ale za prameň mu slúži všetko, čo má určitú výpovednú hodnotu – architektúra, predmety dennej potreby a pod. Veľký význam má v jeho diele výtvarný prejav. Vo svojom najznámejšom diele *Kultúra stredovekej Európy* je významnou súčasťou diela obrazová príloha, ktorá tu nemá ilustratívnu, ale doslova vypove-

the beginning, so it is now. We find this process in various forms in Le Goff's work. This is the actual process of the shaping of history through historiography. History is not the accumulation of fossils and documents, but a living organism, which historians shape as scientists and artists by their thought. Thus, historiography is a way of thinking, a way we not only come to terms with the past, but also with its whole heritage, which we carry with us, often without realizing it. The historian exists to shed light on these dark corners of our souls. Not only to think about history, but to think in history – that is the aim and challenge placed before us by Le Goff's work. If Febvre spoke of historiography as science, in spite of the demand for the most thorough consideration, when reading Le Goff nobody doubts that in spite of the requirement of "thinking a thing through to the end", we are undoubtedly moving in the field of science here.

Le Goff is a historian of the Middle Ages, a period for which written sources are not abundant. In spite of this, he can also be inspiring for historians of the modern period, who have an excess of sources. He reveals and outlines large areas and long periods of time. It has become usual for the modern historian to immerse himself in one or two years, or at most one decade. Such detailed soundings can be useful and can bring new findings, but only stepping back and looking at the big picture gives historiography its real dimension. Le Goff also continues the Annales School in this. Research into social and economic structures required long time periods. The movement of these structures cannot be traced in a small area, because they are not very dynamic structures. Le Goff also took a step further. He not only traces social structures over such a period of time, but also changes in civilization and culture, the movement of ideas, changes in religious thoughts and feelings. Le Goff does not limit himself only to the written material, but uses everything, which has value as evi-

dáciu funkciu a je rovnocennou zložkou diela s jeho písaným textom.

Na veľkej ploche, s ktorou Le Goff rád pracuje, je možné vnímať čas a jeho pohyb, jeho nelineárnosť, napriek rovnomernému plynutiu rokov. „Čas chrámov je iný ako čas obchodu“ – tak znie Le Goffova teória relativity. Medzi rôznymi vnímaniami času existujú určité väzby, ale v konečnom dôsledku čas astronomický je iný ako čas historický a čas eschatologický. Čas sú aj peniaze a čas je veličina, ktorá vstupuje do obchodu a remesiel rôznymi cestami. Stredoveká predstava o tom, že čas patrí iba Bohu, sa začiatkom novoveku láme. Človek sa usiluje stať pánom času a využívať ho. To je deliaca čiara medzi stredovekom a novovekom. Živí sa usilujú pochopiť smrť skôr, ako sa ich zmocní. To je zápas s časom, ktorý nijaký človek nemôže vyhrať, no súčasne je to zápas, ktorý na pozadí epochy dostáva nový význam. Aj vo vnímaní a interpretácii času v stredoveku sme svedkami postupu, ktorý možno odkryť u Le Goffa v mnohých ďalších prípadoch. Nadväzujúc na Luciena Febvra, ktorý písal o predstavách času v stredoveku a ranom novoveku, podrobil jeho zovšeobecňujúce tvrdenia analýze a dospel k syntéze, ktorá ukazuje, že nepresnosti vo vnímaní času majú svoje sociálne konotácie.

Novátorstvo školy Análov sa v prvej fáze vnímalo ako jednoznačné „odpolitizovanie dejín“, ako revolučný obrat od politických a vojenských dejín k dejinám spoločnosti, jej štruktúre a k dejinám mentalít – teda priblíženie historiografie k sociológii a etnológii. Le Goff a niektorí jeho ďalší súputníci prevzali toto dedičstvo. Ešte roku 1972 sa v názve článku Le Goff pýtal, či je politika naozaj chrbtovou kosťou dejín (*“Is Politics still the Backbone of History?”*, *Historical Studies Today*, New York 1972) a jeho odpoveď bola negatívna: „Politika nemôže byť chrbtovou kosťou dejín, pretože si nemôže robiť nárok na autonómnosť.“ Autonómnosť v tomto zmysle zna-

dence – architecture, everyday objects and so on. Artistic expressions have great importance in his work. In his most important work *Culture of Medieval Europe*, the pictorial supplement is an important part. Its function is not illustrative, but to literally present evidence. It is just as important as the written text.

In the large areas, with which Le Goff likes to work, we can perceive time and its movement, its non-linearity, in spite of the steady flow of the years. „The time of cathedrals is different to the time of trade“ – as Le Goff’s theory of relativity says. Certain links exist between the various perceptions of time, but in the end astronomical time is different from historical time and eschatological time. Time is also money and time is a quantity, which enters into trade and the crafts in different ways. The medieval idea that time belongs only to God breaks down at the beginning of the modern age. Man endeavours to become master of time and its use. That is the dividing line between the medieval and the modern. The living endeavour to comprehend death before it takes possession of them. This is the struggle with time that no man can avoid, but it is also the struggle, which receives new meaning against the background of the period. The perception and interpretation of time in the Middle Ages is an example of a procedure, which can be found in Le Goff’s work in many other cases. Continuing Lucien Febvre, who wrote about ideas of time in the medieval and early modern periods, he subjected his generalizing claims to analysis and produced a synthesis proving that inexactness in the perception of time has its social connotations.

The innovation of the Annales School was perceived at first as an unambiguous „depoliticization of history“, as a revolutionary turn away from political and military history to the history of society and its structures and to the history of mentalities – that is bringing historiography closer to sociolo-

mená sebestačnosť. Le Goff chcel teda povedať, že politika je natoľko závislá od okolností, že nie ona formuje dejiny, ale naopak sociálne štruktúry, ekonomika, mentality a idey formujú politiku. V prostredí tretej generácie školy Análov sa však predsa odohral proces, ktorý by sme mohli nazvať návratom k politike. Okrem Le Goffa nastúpil na túto cestu napríklad aj Georges Duby svojou monografiou o bitke pri Bouvines. Le Goff sa vrátil k politike cez postavu, ktorá svojho času zaujímala aj Marca Blocha – cez kráľa Ľudovíta IX. Svätého. Touto monumentálnou takmer tisícstránkovou knihou prekročil súčasne Le Goff jeden z ďalších limitov pôvodnej školy Análov. V jednom z rozhovorov sa k tejto otázke vyslovil sám Le Goff: „Napísať biografiiu je výzva. Toľkokrát sa povedalo, že historici školy Análov nemajú radi biografický žáner, až som si uvedomil, že by mohlo byť zaujímavé skúsiť to.“ A podarila sa mu biografiiu skutočne novátorská. Ľudovít IX. je pre francúzsku spoločnosť niečím ako národným hrdinom, ba takmer mýtickou postavou, súčasťou historického vedomia a historickej sebaidentifikácie. Popísalo sa o ňom množstvo prác. Prameň z 13. storočia sú však dosť skromné. Le Goff začal prácu naozaj bez ohľadu na všetko popísané a začal na základe prameňov skladať dohromady postavu, ktorá sa mu miestami rozpadala na toľko rôznych osobností a obsahovala toľko protirečivého, až sa napokon musel autor pýtať: „Existoval vlastne nejaký Svätý Ľudovít? Nemyslel som si, samozrejme, že by Svätý Ľudovít bol iba výplodom historickej imaginácie, ale začal som pochybovať, či je vôbec možné odhaliť skutočného Svätého Ľudovíta“ – povedal Le Goff v tom istom rozhovore. V biografiiu kráľa, aj keď svätého, jediného svätca medzi francúzskymi panovníkmi vôbec, nebolo možné obísť politické a vojenské dejiny, tým viac, že Ľudovít sa podieľal na križiackych vojnách a druhá z nich sa mu stala osudnou. Zápas Le Goffa s tou-

gy and ethnology. Le Goff and some of his fellow-travellers took over this heritage. In 1972, Le Goff already asked in the title of an article “Is Politics still the Backbone of History?” (*Historical Studies Today*, New York 1972), and his answer was negative: „Politics cannot be the backbone of history, because it cannot make a claim to autonomy.“ Autonomy in this sense means self-sufficiency. Le Goff wanted to say that politics is so dependent on the circumstances, that it does not shape history. Rather, it is social structures, economics, mentalities and ideas that shape politics. However, the environment of the third generation of the Annales School has also produced a process, which we could call a return to politics. For example, apart from Le Goff, Georges Duby has taken this route with his monograph about the Battle of Bouvines. Le Goff returned to politics through the figure of the King and Saint Louis IX, who already attracted the interest of Marc Bloch. With a monumental book of almost a thousand pages, Le Goff surpassed another limit of the original Annales School. Le Goff expressed himself on this question in a discussion: „It is a challenge to write a biography. It was said so many times that the historians from the Annales School do not like the genre of biography, that I realized it would be interesting to try it.“ And he succeeded in writing a really innovative biography. Louis IX is more or less a national hero, almost a mythical figure for French society. He is part of historical consciousness and historical self-identification. A multitude of works have appeared about him. However, the sources from the 13th century are rather modest. Le Goff actually started work without regard for all that had been written. On the basis of the sources, he began to put together a figure, who fell apart in some areas into several different personalities with so many contradictions that the author had to ask: „Did a Saint Louis really exist? Obviously, I did not think that Saint Louis was only a figment of the

to postavou zrodil napokon excelentné dielo historickej biografickej literatúry. Le Goff sa k svojej postave neustále približoval ako lovec ku koristi, všetky istoty, ktoré sú už hlboko zafixované vo vedomí francúzskej spoločnosti neustále spochybňoval. Jeho biografía je tak nielen pohľadom na „svätého kráľa“ a jeho osobnosť, ale je širokou freskou európskej spoločnosti 13. storočia – s jej dňami všednými i sviatočnými. Vzniklo dielo novátorské, opäť inšpirujúce, ktoré položilo latku historickej biografie veľmi vysoko. A s návratom biografie a politických dejín sa do školy Análov vrátila aj naratívna metóda výkladu, ktorá bola v predchádzajúcom období vytesnená.

Jacques Le Goff je inšpirujúci v každom ohľade. Ak sa v súčasnej historiografii stretávame s takými témami, ako sú dejiny tela, dejiny mlčania, smiechu i plaču – to všetko má svoje korene v postupnom rozvíjaní dejín mentalít. V predhovore ku knihe *Liturgia v dejinách*, ktorej autorom je Pierre-Marie Gy, Le Goff napísal: „Keď sa historici zaujímajú o objekt, ktorý nepatrí do ich tradičného teritória, napríklad literárne či výtvarné dielo, prejavuje sa u nich tendencia považovať také objekty iba za pomocné a zaznávajú jeho originalitu.“ V celom svojom diele sa však Le Goff riadil práve opačnou tendenciou. Zdá sa, že celkom zámerne a cieľavedome sa usiloval vyvarovať tejto jednostrannosti. Historiografía, napriek tomu, že on sám organicky patrí do školy Análov, je preňho otvoreným systémom, ktorý sa napája z rôznych zdrojov a ktorý napokon inšpiruje nielen historikov.

historical imagination, but I began to doubt whether it was possible to uncover the real Saint Louis.” – as Le Goff said in a discussion. In a biography of the king, although a saint – the only one among the kings of France – it was not possible to avoid political and military history, especially because Louis participated in Crusades, the second of which cost him his life. The struggle of Le Goff with this figure eventually led to an excellent work of historical biographical literature. Le Goff constantly approached his subject like a hunter. He constantly cast doubt on all the certainties about him, which were deeply fixed in the consciousness of French society. The biography is not only a view of the „saintly king“ and his personality, but a broad fresco of 13th century European society – with its everyday life and its festivals. An inspiring and innovative work arose, which placed historical biography on a very high level. With the return of biography and political history to the Annales School, the narrative method of interpretation also returned, after being displaced in the previous period.

Jacques Le Goff is inspiring in every way. If we encounter such themes as the history of the body, the history of silence, laughter and crying, in present day historiography, it is all rooted in the gradual development of the history of mentalities. In the introduction to the book *Liturgy in History* by Pierre-Marie Gy, Le Goff wrote: „When historians take an interest in an object, which does not belong to their traditional territory, for example, a work of art or literature, they tend to regard such objects as only auxiliary and they underestimate their originality.“ However, Le Goff followed precisely the opposite tendency in all his works. It appears that he deliberately and purposefully endeavoured to avoid this one-sidedness. Although he organically belongs to the Annales School, historiography is an open system for him. It is watered by various sources and does not only inspire historians.

STREDOVEKÁ PREDSTAVIVOSŤ V PRÁČACH JACQUESA LE GOFFA

STANISŁAW BYLINA

písané pre K&K 2003

Problematika predstavivosti zaujíma v prácach Jacquesa Le Goffa čestné miesto prinajmenšom od vydania jeho slávnej syntézy *Kultúry stredovekého Západu* (Paris, Arthaud 1964), ktorá v tom období prekvapila čitateľov novým okruhom problémov a novými vedeckými impulzmi. Zároveň sa v spomínanom diele, ako aj v neskorších Le Goffových prácach, pojem predstavivosti vzťahuje na skupinový jav a týka sa spoločností, spoločenských vrstiev alebo skupín. Predstavivosť podlieha zmenám, pričom jej premeny nie vždy zohľadňujú chronologické hranice období, ktoré určili historici. A preto, keď slávny predstaviteľ štúdia dejín „dlhého trvania“ hovorí o nej ako o vlastnej „stredovekým ľuďom“, uvedomuje si nepresnosť tejto charakteristiky.

Le Goff je majstrom opisu javov stredovekej kultúry chápanej integrálne, v pravom slova zmysle. V už spomínanej syntéze, vo výklade o priestorových a časových štruktúrach, spojil prehľad materiálnych podmienok času a priestoru, v ktorých spoločnosť existuje, s analýzou zmyslu pre čas a priestorovú predstavivosť. Pri analýze mentality, citlivosti a psychických postojov stredovekej spoločnosti v každom zo spomenutých kultúrnych aspektov postrehol prítomnosť a úlohu skupinovej predstavivosti. Priestor a čas – základné štruktúry skupinového života – sú súčasne štruktúrami, ktoré si podriaďujú ľudskú predstavivosť. A práve na tento moment, nesmierne tvorivý a inšpirujúci v Le Goffovom výskume, obmedzím svoje krátke úvahy.

Priestorová predstavivosť, ako ju predstavuje Jacques Le Goff, sa netýka len vnímania blízkeho a vzdialenejšieho sveta, jeho hraníc a podobne, ale aj symbolických

a ideových významov prítomných pri chápaní, uvedomovaní si a „predstavovaní si“ istých území. Predmetom vedeckej reflexie francúzskeho medievalistu sa okrem iného stali priestory človeku cudzie, ako opozícia voči miestam, ktoré sú mu blízke, ktoré obhospodaruje. Štúdia, plná vedomostí a vtipných postrehov, o pustatine ako o priestore situovanom na okraji civilizovaného sveta (obdoba púšti na Východe), priestore obývanom divokými zvermi a šíalenými i zdivenými ľuďmi (ale aj bohabojnými eremitmi, ktorí utiekli pred civilizačným hlukom ľudských sídiel) je príkladom tvorivého využitia literárnych textov historikom, medievalistom.

V tejto ako aj v ostatných štúdiách vydaných v zbierke *Stredoveká imaginácia* siahol Jacques Le Goff po zdrojoch, ktoré pri historickom výskume nepatria k tradičným: exemplá, hagiografické texty, diela populárnej literatúry, etnografické a iné texty, ktoré bude potrebné ešte spomenúť. Kvôli zachyteniu eschatologickej predstavivosti, ktorá zaujíma v Le Goffovom výskume osobitné miesto, boli využité stredoveké príbehy o putovaní do záhrobia. Ich analýza umožnila odhalíť proces postupnej „christianizácie“ spomínaných textov: mnohorakosť a chaotická štruktúra miest posmrtného pobytu ľudských duší, ktoré spoznávajú prichodiaci zo sveta živých, „prenechávajú miesto organizácii priestoru podľa troch základných štruktúr: peklo, raj a prechodné miesto, očistec.“ Potrebu lokalizácie onoho sveta, a dokonca obširnejšie: toho, čo je predmetom viery a náboženských predstáv, pripisuje Le Goff najmä nositeľom ľudovej kultúry. No nepodceňovali ju ani učené teológie, hoci k tomuto problému pristupovali veľmi opatrne.

Monografiu *Zrod očistca*, ktorej vydanie bolo výnimočnou udalosťou vo svetovej medievalistike, tvorí zarážajúco erudovaný výklad formovania sa eschatologickej predstavivosti od kresťanského staroveku po neskorý stredovek. Le Goff postrehol

význam objavenia sa podstatného mena *purgatorium*, ktoré si rýchlo získalo svoje miesto v písomníctve: počnúc teologickými traktátmi, kázňami a inými textami masovej náboženskej didaktiky, po prostredie parížskych teológov koncom 12. storočia. Priesťtor zvaný „očistec“, ktorý zaujímal „tretie miesto“ v systéme záhrobia, sa stal predmetom viac či menej učených snáh o jeho presnejšiu lokalizáciu a špekulácií. Le Goff dokázal významný vplyv rozšírenia náuky o očistci na mentálne postoje, pocity a predstavivosť kresťanských más, pre ktoré už hrozba večných múk v pekle prestávala byť kategorickou alternatívou voči veľmi nejstej nádeji na spasenie. Ukázalo sa však, že doktrína očistca, ktorá si ľahko podmaňovala oblasť náboženskej viery a praktík, narazila na odpor práve v oblasti predstavivosti. Ikonografia akceptovala očistec s veľkým oneskorením a nerozhodnosťou, buď ho prirovnávala k pekle (s istými atribútmi jeho pomínutelnosti), alebo ho predstavovala ako „čakáraň do raja“, síce ťaživú, no zbavenú diabolských tortúr. Zdôrazňujem tu len vybrané momenty z knihy Jacquesa Le Goffa, ktorá nielenže sa stala predmetom živej vedeckej diskusie, ale v rôznych krajinách inšpirovala výskum eschatologickej predstavivosti stredoveku. Aspoň stopy „Zrodzenia očistca“ môžeme nájsť v každej neskôr publikovanej práci s podobnou problematikou.

Problém času a jeho chápania patrí od nepamäti medzi hlavné výskumné problémy vedeckej práce Jacquesa Le Goffa. Skúmal túto problematiku vo vzťahu k stredovekým inštitúciám a spoločenským skupinám (článok „Čas Cirkvi a čas kupcov“ publikovaný pred mnohými rokmi v parížskom periodiku *Annales E.S.C.* zaujal v medievalistike pevné miesto). Svojimi úvahami na tému úlohy prirodzeného času v živote agrárnych spoločenských a zasahovania príznakov cirkevného a mestského času do nich inšpiroval ostatných historikov stredovekej kultúry. Vo vedeckej práci fran-

cúzskeho medievalistu sa nakoniec objavil frapantný problém eschatologického času. Opäť sa vraciame k problému očistca, v ktorom okrem aspektu priestoru zaujíma dôležitá a súčasne komplikovaná miesto otázka času posmrtného očistenia. Pri analýze rôznych koncepcií času trvania očistca v kresťanskom myslení minulých storočí Le Goff zdôrazňuje význam „individualizovaného“ riešenia, ktoré je založené na rozdielnom čase pokuty pre mŕtvych v závislosti od ich previnenia a od pomoci, ktorú im poskytujú živí (prostredníctvom modlitieb, omší, almužien atď...). Nakoniec, ako presvedčivo dôvodí Le Goff, „zavládne v očistci aritmetická mánia. Snažia sa presne určiť počet pozostalých na odčinenie hriechov a roky, ktoré strávia v očistci. Predovšetkým však, keďže čas pykania v očistci závisel aj od modlitieb živých, počítajú vzťah medzi počtom a dĺžkou modlitieb za mŕtvych a intenzitou a dĺžkou útrap v očistci“. To vyvolalo výhrady skupiny teológov, ktorých znepokojovalo obmedzovanie „duchovnosti záhrobia na množstvo povrchných a všedných praktík“. Ale výhrady a odpor nezastavili triumf mánie počítania, ktorá sa prostredníctvom odpustkov udeľovaných mŕtvym a s nimi spojenou kalkuláciou trvania trestu mala stať veľmi dôležitou črtou masovej pobožnosti na sklonku stredoveku. Ukázalo sa, že eschatologická predstavivosť, tak ako ju skúmal a chápal Le Goff, je jedným z najlepších kľúčov k chápaniu a zachyteniu duchovnej kultúry spoločenských západného sveta. Prostredníctvom nej zachytíme ľudské obavy a nádeje a tiež ľudské snahy priblížiť posmrtné šťastie sebe a svojim blízkym.

Vedomosti a predstavy stredovekých ľudí o dočasnom a nadprirodzenom svete sledoval Le Goff aj prostredníctvom exemplí, krátkych, poučných a moralizujúcich príbehov, zostavených do zbierok pre potreby kazateľov alebo obsiahnutých v kázniach. Aj keď bol tento zdroj známy už predtým (najmä literárnym historikom), až

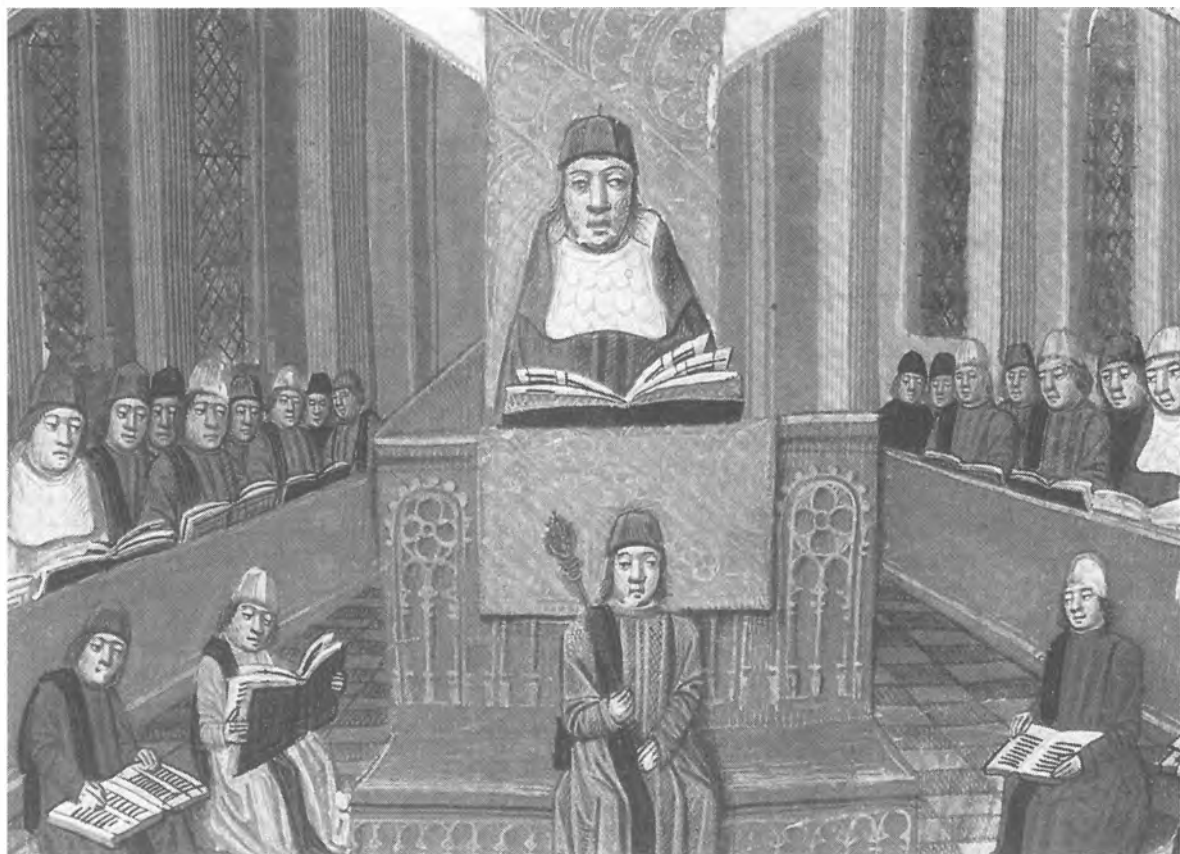
fundamentálny výskum spomínaného autora zaviedol exemplum v plnom rozsahu do medievalistiky. Priniesli úrodu, bohatú a rôznorodú, vzhľadom na problematiku času, ktorá je v nich obsiahnutá, veľmi zaujímavú. Keď Le Goff hovorí o čase exempla, všiema si jeho dvojakošť: v sledovaných fabulách sa prejavuje súčasne historický čas vzťahujúci sa na uplynulé udalosti (biblické, hagiografické alebo celkom nedávne) a eschatologický čas, spojený s perspektívou večného spasenia. Objavenie dichotómie času patrí k zásadným poznatkom pre stav vedomostí o stredovekej predstavivosti.

Keď obmedzím svoje úvahy na problém priestoru a času v práci Jacquesa Le Goffa, nespomínam problematiku predstavivosti v tých jeho prácach o stredovekej kultúre, ktoré sa týkajú oblasti snov, predstáv týkajú-

cich sa ľudského tela, alebo vzťahujúcich sa na to, čo sa považovalo za nezvyčajné (*mirabilia*). Problém predstavivosti sa neraz objavuje v monografii Svätý Ľudovít publikovanej pred niekoľkými rokmi.

V súčasnom výskume v oblasti dejín stredovekej kultúry si problematika skupinovej predstavivosti získala trvalé, neodškriepiteľné miesto. Podrobné práce týkajúce sa predstáv o onom svete alebo o jeho jednotlivých priestoroch, nezávisle od ich vedeckej hodnoty, už neprekvapujú tematickou novosťou. Obrovský prínos Jacquesa Le Goffa do súčasnej medievalistiky naplno ocenia až historici historiografie v budúcnosti.

z poľštiny preložila Naďa Prečinská

JACQUES LE GOFF: STREDOVEKÁ IMAGINÁCIA

SHARON FARMER

American History Review 2/1990.

Vo svojom úvode k týmto šiestnástim esejam (vo francúzštine vyšli spoločne roku 1985, hoci niektoré z nich už boli publikované roku 1974) Jacques le Goff vášnivo tvrdí, že jeho historické teritórium nás privádza k jadrú ľudskej a historickej skúsenosti: „Skúmať imagináciu spoločnosti znamená preniknúť do hĺbky jej vedomia a historického vývoja. Znamená to preniknúť až k počiatkom a k najskrytejším črtám človeka, stvoreného na obraz Boží (s. 14). Le Goff dáva jasne najavo, že jeho prístup k stredovekej kultúre rozhodne nie je marxistický: práca imaginácie nie je len ideologickou reflexiou alebo reprezentáciou spoločenskej a ekonomickej reality; imaginácia niekedy spoločenskú, politickú a ekonomickú realitu utvára.

Le Goff vynecháva vizuálne umenia (pretože sa nepovažuje za dostatočného odborníka v tejto oblasti) a skúma stredovekú imagináciu prostredníctvom množstva rozličných literárnych a teologických zdrojov. Tí, ktorí poznajú jeho práce, tu znovu nájdú jeho zdroje a témy: exemplá, literatúra sna, kurtoázna literatúra, vnímanie času a priestoru, imaginárne mesto, zrod očistca, lingvistické kódy a kódy správania.

Eseje odhaľujú najmenej dva kľúčové aspekty Le Goffovej metódy. Po prvé, ako sám vyhlasuje, do popredia stavia dejiny slov: „Dejiny sú skratka dejinami slov. Zánik a vznik výrazov, vývin a sémantické zmeny slovnej zásoby, to je pohyb dejín sám o sebe“ (s. 21). Le Goff použil túto filologickú metódu v Zrode očistca. V knihe Stredoveká imaginácia poukazuje na filologickú metódu v eseji s názvom „Tajomno stredovekého Západu“, kde vyhlasuje, že v 12. storočí začali teológovia čoraz jasnejšie rozlišovať medzi „divmi“ (*mirabilia*) a „zázrakmi“ (*miracula*). Le Goff tvrdí, že autorom

JACQUES LE GOFF: THE MEDIEVAL IMAGINATION

SHARON FARMER

American History Review 2/1990.

In his introduction to these sixteen essays (published together in French in 1985, although some of the essays first appeared as early as 1974), Jacques Le Goff passionately asserts that his historical territory takes us to the core of human and historical experience: “To study the imagination of a society is to go to the heart of its consciousness and historical evolution. It is to go to the origins and the profound nature of man, created in the ‘image of God’” (p.6). Le Goff makes it clear that his approach to the culture of the Middle Ages is decidedly not Marxian: works of the imagination are not simply ideological reflections or representations of social and economic reality; the imagination sometimes shapes social, political, and economic reality.

Leaving out the visual arts (because he does not consider himself sufficiently trained in that field), Le Goff explores the medieval imagination through a variety of literary and theological sources. Those who are familiar with his work will recognize both his sources and his themes: exempla literature, dream literature, courtly literature, perception of time and space, the city imagined, the birth of purgatory, linguistic and behavioral codes.

The essays reveal at least two key aspects of Le Goff’s method. First, as he himself claims, he gives priority to the history of words: “The history of words is history itself. When terms appear or disappear or change their meaning, the movement of history stands revealed” (p.12). Le Goff employed this philological method in the Birth of Purgatory (English translation, 1984). Here he points to such a method in his essay titled “The Marvelous in the West,” where he claims that, in the twelfth centu-

zázrakov je sám Boh, a že sú súčasťou jeho plánu. Divy sa viazali skôr k ľudovej kultúre a boli čoraz viac odmietané ako povery.

Druhý prvok Le Goffovej metódy vyžaduje úsilie kombinovať štrukturalistický zmysel pre kódy (obliekania, stravovacie, lingvistické) a opozície (príroda a kultúra; vidiek a mesto; vpravo a vľavo; otec a syn; vnútri a vonku) s historickým zmyslom pre zmenu a kontext. Le Goff napríklad tvrdí, že zatiaľ čo staroveké spoločnosti zdôrazňovali opozíciu medzi mestom a vidiekom, stredoveká spoločnosť zdôrazňovala opozíciu medzi prírodou (to, čo je divé) a kultúrou (všetko to, čo je vybudované, kultivované alebo obývané). Navyiac, v diele Chrétiena de Troyes *Yvain* hraničné územie lesnej čistiny a pustovníka (na polceste medzi prírodou a kultúrou) bolo spájané so skutočnou praxou klčovania lesov v 11. a 12. storočí.

Z môjho pohľadu najzaujímavejšími a najúspešnejšími esejami v tejto knihe sú "Kresťanstvo a sny" (2.-7. storočie) a "Bojovníci a dobyvační meštania: obraz mesta vo francúzskej literatúre 12. storočia". Vo svojej eseji o snoch Le Goff znova prezentuje dôkladnú metodológiu, ktorú použil už v *Zrode očistca*. Na základe preskúmania veľkého množstva pohanských a ranokresťanských zdrojov presvedčivo tvrdí, že kresťanskí teológovia nielen prijali, ale aj transformovali pohanskú tradíciu vysvetľovania povahy snov. Najzarážajúcejšia transformácia sa týkala predpovedania budúcnosti: hoci kresťania rovnako ako ich pohanskí predchodcovia naďalej verili, že božské posolstvá môžu byť sprostredkované v snoch, neverili už, že sny by mohli predpovedať budúcnosť, pretože budúcnosť patrila „jedine Bohu“ (s. 261).

V eseji *Bojovníci a dobyvační meštania* Le Goff vychádza z množstva diel kurtoáznej literatúry 12. storočia, z ktorých vyvodzuje tri typy vzťahov bojovníkov k mestu: túžbu (mesto ako žena alebo korisť, objekt túžby, ktorého sa treba zmocniť);

ry, theologians began to make increasingly clear distinction between "marvels" (*mirabilia*) and "miracles" (*miracula*). Miracles, Le Goff asserts, had God as their author and fit into his plan. Marvels had closer ties with folkloric culture and were increasingly dismissed as superstition.

A second element of Le Goff's method entails an effort to combine a structuralist's eye for codes ("vestimentary," alimentary, linguistic) and oppositions (nature and culture; country and city; left and right; father and son; inside and outside) with a historian's eye for change and context. He asserts, for instance, that, while ancient society emphasized the opposition between city and country, medieval society emphasized the opposition between nature (that which is wild) and culture (anything that is built, cultivated, or inhabited).

In Chrétien de Troyes's *Yvain*, moreover, the mediating realm of the clearing and hermit (half-way between nature and culture) was related to the actual practice of land clearance in the eleventh and twelfth centuries.

To my mind, the most interesting and successful essays in this volume are "Christianity and dreams (Second to Seventh Century)" and "Warriors and Conquering Bourgeois: The Image of the City in Twelfth-Century Literature." In the essay on dreams, Le Goff displays, once again, the careful methodology that he employed in the *Birth of Purgatory*. Through an examination of a large group of pagan and early Christian sources, he convincingly suggests that Christian theologians both incorporated and transformed the pagan tradition on the nature of dreams. The most striking transformation involved predictions about the future: although Christians, like their pagan predecessors, continued to believe that dreams could foretell the future, because the future belonged "to God alone" (p.213).

In "Warriors and the Conquering Bourgeois," Le Goff draws on a number of works of twelfth-century courtly literature

idealizáciu (mesto ako ideálny priestor, v ktorom bojovníci a mešťania žili v harmónii); a nepriateľstvo (mesto ako centrum ekonomického, spoločenského, politického a kultúrneho vývoja, ktoré boli nepriateľsky naladené voči rytierskemu stavu).

Pre publikum anglo-amerických historikov Le Goffove eseje, najmä tie kratšie a tie, ktoré obsahujú len malé množstvo poznámok, môžu byť často stimulujúce a frustrujúce zároveň. Tieto frustrácie čiastočne vyplývajú z rozdielov medzi anglo-americkými a francúzskymi akademickými „kódmi“ a kultúrami, rovnako ako z našej vzdialenosti od francúzskej akademickej sociálnej skúsenosti.

Prvým problémom istého množstva Le Goffových esejí je dekontextualizácia: čítajú sa ako ústne prednášky (dokonca ako rozhovory), ktoré boli zachytené, ale nie transformované, do písaného spôsobu komunikácie. Znehynené v tlači a preložené do angličtiny, živé rozhovory o vzrušujúcich témach – témach, ktoré sú zjavne stále predmetom skúmania na Ecole des Hautes Etudes – veľa strácajú zo svojho pôvodného zmyslu a významu. Čitateľ, ktorý nie je v priamom kontakte s Le Goffovou slovnou kultúrou, môže byť zmätený niektorými z jeho tvrdení, rozlíšení a kategorizácií. Rada by som, napríklad, uverila, že niekedy približne v 12. storočí teológovia začali rozlišovať medzi „zázrakmi“ a „divmi“. Nedostávam však dostatok dôkazov na to, aby som mohla posúdiť, či toto tvrdenie je alebo nie je udržateľné. Navyiac som tiež zmätená tým, že Le Goffova vlastná diskusia nezachováva rozlíšenie medzi zázrakom a divom: ako príklad divu uvádza príbeh (ktorý skôr zapadá do jeho definície zázraku) z diela z 13. storočia *Dialogus miraculorum* od Caesaria z Heisterbachu. Kde je teda, či už v názve alebo v pojmoch, jasný rozdiel medzi zázrakom a divom?

Anglo-americkí čitatelia by takisto mohli mať problém s niektorými Le Goffovými písanými textami. Niekedy (ale určite nie

from which he elicits three knightly attitudes toward the city: lust the city as woman or prey, an object of desire to be sized); idealization (the city as an ideal space in which warriors and burghers lived in harmony); and hostility (the city as a center of economic, social, political, and cultural developments that were hostile to the knightly class).

For an audience of Anglo-American historians, Le Goff's essays, especially the shorter ones and those with only a minimum of footnotes, can often be as frustrating as they are stimulating. In part, the frustration results from differences between Anglo-American and French academic "codes" and cultures, as well as from our own distance from the French academic social experience.

First, a number of Le Goff's essays suffer from decontextualization: they read like oral presentations (even conversations) that have been captured by, but not transformed into, the written mode of communication. Frozen into print and translated into English, lively conversation on exciting topics – topics that are apparently still under investigation at the École des Hautes Etudes – lose much of their original meaning and significance. A reader who is not in direct contact with Le Goff's oral culture can become baffled by some of his assertions, distinctions, and categorizations. I am willing to be convinced, for instance, that sometime around the twelfth century theologians began to distinguish "miracles" from "marvels". I am not given enough evidence, however, to judge whether or not the assertion holds. I am further confused, moreover, by the fact that Le Goff's own discussion does not sustain the distinction between miracle and marvel: as an example of a marvel, he cites a story (one that seems to fit his definition of a miracle) from Caesarius of Heisterbach's thirteenth-century work, the *Dialogus miraculorum*. Where, then, in either name or concept, is

vždy) sa jeho eseje menia na zoznamy a katalógy bez jasných argumentov alebo záverov. Predpokladám, že v týchto bodoch je spôsob výkladu typicky štrukturalistický. Zároveň sa zdá, že práve štrukturalista chce vyhlásiť: „Chcem skúmať imagináciu vedeckými nástrojmi, a nie prostredníctvom mystifikujúcich výplodov“ (s. 13). Pre nás, ktorí nepatríme do francúzskej akademickej kultúry, by sa toto tvrdenie mohlo zdať trochu mäťúce. Vo svojich najlepších momentoch nás Le Goff tlačí mimo čistej „vedy“: stimuluje predstavivosť, umožňuje nám vnímať stredovekú kultúru spôsobmi, akými sme ju nikdy predtým nevníмали. V slabších chvíľach sa mu však nijako nedarí dokázať, že je vykonávateľom „vedy“, ktorú by sme spájali skôr s jasnými dôkazmi a presnosťou faktov, a nie so štrukturalistickými kódmi.

z angličtiny preložila Barbara Lášticová

the clear distinction between the two?

Anglo-American readers might also have difficulty with some of Le Goff's prose. At times (but certainly not always) his essays evolve into lists and catalogues with no clear arguments or conclusions. I assume that at these points the mode of exposition is that of a structuralist. Similarly, it seems to be the structuralist who wants to declare, "I prefer to study the imagination by means of science, not mystification" (p.5). To those of us who stand outside of French academic culture, this claim might seem a bit puzzling. At his best, Le Goff pushes us beyond pure "science": he stimulates the imagination, enabling us to perceived it as never before. And, in his weaker moments, he falls short of demonstrating that he is a practitioner of "science," which we would associate with clear evidence and factual precision rather than with structuralist codes.

JACQUES LE GOFF PRE KRITIKU&KONTEXT

(Otázky vypracoval Jozef Tancer)

École des Hautes Études en Sciences Sociales, inštitúcia, na ktorej ste dlhé roky pôsobili, sa aj napriek železnej opone usilovala komunikovať so štátmi východného bloku. Diela historikov z hnutia Análov výrazne ovplyvnili poľskú i maďarskú historiografiu. Aké ste mali kontakty s kolegami z Československa, kam ste sa po druhej svetovej vojne dostali na študijný pobyt?

Fernand Braudel, ktorý na École Pratique des Hautes Études viedol VI. sekciu Ekonomických a sociálnych vied a zároveň stál na čele časopisu *Annales*, podpísal koncom päťdesiatych rokov aj s Poliakmi aj s československými úradmi dohodu o vzájomných výmenách. V roku 1969 som s dnes už zosnulým Françoisom Furetom sprevádzal Braudela na ceste do Varšavy a Prahy, kde sme si overovali možnosti ďalšieho pokračovania spomínaných dohôd po dramatických udalostiach v šesťdesiatom ôsmom. Kým poľskí kolegovia chceli pokračovať vo výmenách, ktoré sa u nich nestretli s väčšími prekážkami, naši spolupracovníci v Československu nás naopak požiadali o prerušenie kontaktu s orgánmi, ktoré historikom a študentom upierali akúkoľvek slobodu. Počas nasledujúcich rokov som udržiaval vzťahy s niekoľkými českými historikmi. S Františkom Graussom, kým bol ešte v Prahe, a aj po jeho odchode do Bazileja. Zložitejší bol kontakt s Josefom Macekom a predovšetkým s Františkom Šmahelom, ktorého som znovu stretol po páde komunizmu, keď mi v roku 1992 v Prahe predal Palackého plaketu. Krátko po prevzatí som navštívil aj Bratislavu. Hoci moje vzťahy s českými či slovenskými historikmi sú v súčasnosti obmedzené, naďalej pozorne sledujem prácu historikov v slovanských krajinách, najmä v Čechách a na Slovensku.

JACQUES LE GOFF FOR KRITIKA&KONTEXT

(Interview by Jozef Tancer)

Despite the iron curtain, the École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) where you worked for years tried to communicate with East Bloc countries. The works of the Annales historians have considerably influenced Polish and Hungarian historiography. What type of contact did you maintain with colleagues in Czechoslovakia where you spent some time after the Second World War?

At the end of the 1950s, François Braudel, who was president of the VIe Section, Economic and Social Sciences of the École Pratique des Hautes Études and director of the journal *Annales*, signed an exchange agreement with the Czechoslovak authorities as he had done with the Polish authorities. I, along with the late François Furet, accompanied Fernand Braudel to Warsaw and Prague in 1969 to find out about the possibilities of continuing this agreement after the dramatic events of 1968. While our Polish colleagues asked us to continue the exchanges, which did not encounter any serious obstacles in Poland, our Czechoslovak colleagues asked us, on the contrary, to sever connections with the Czechoslovak authorities who had suppressed all freedom of Czechoslovak historians and students. During these years, I was able to maintain relations with a few Czech historians: with František Grauss, first in Prague and later, after he left Czechoslovakia, at Basle in Switzerland; with Josef Macek with some difficulty, and especially with František Šmahel with whom I became reacquainted after the fall of communism and who was responsible for my being awarded the Palacky medal in Prague in 1992. It was after this ceremony that I went to Bratislava. While my relationship with Czech and Slovak historians is limited at present, I remain

Za koniec stredoveku historiografia považuje tradične prelom 15. a 16. storočia, štúdium moderných novovekých dejín sa spravidla začína Veľkou francúzskou revolúciou. Vy posúvate zadnú hranicu stredoveku až do 19. storočia. Prečo?

Myslím si, že okrem objavenia Ameriky, čo bola nesporne prvá udalosť svetového dosahu, sa podstata ekonomických, sociálnych, politických a mentálnych štruktúr na Západe či inde vo svete na prelome 15. a 16. storočia výrazne nezmenila. Stredovek zažil viacero renesancií: v období Karola Veľkého, v 12. storočí; obdobie, ktoré tradične označujeme ako renesancia, je iba jednou z nich. Zdá sa mi, že historiografia koncom 19. storočia zveličila prevratnosť 16. storočia. Ani reformácia neznamenala zásadný obrat. Skutočné zmeny priniesol až začiatok modernej vedy a osvietenstvo v 18. storočí, zo spoločensko-politického hľadiska Veľká francúzska revolúcia a z ekonomického hľadiska priemyselná revolúcia.

Napriek koncepcii dlhého stredoveku (4. – 19. storočie) sa historici hnutia Análov prekvapivo málo venovali 19. storočiu. Vyplyva to z osobných a inštitucionálnych priorít, alebo je výskum „novovekých“ dejín v zásade odlišný od výskumu stredoveku, a preto treba pracovné postupy historikov Análov prispôbiť pre potreby štúdia moderných dejín?

„Nová“ história, ktorú sa snažili presadzovať historici z Análov, sa ľahšie demonštrovala na stredoveku a na období 16. až 18. storočia ako na 19. storočí. Najmä pokiaľ ide o dokumenty - pramene historikov sa po Veľkej francúzskej revolúcii menia kvantitatívne i kvalitatívne a k slovu sa dostáva skôr moderná história. Po dlhom stredoveku nasleduje obdobie, ktoré počnúc Veľkou francúzskou revolúciou môžeme

very attentive to historiographical work being done in Slavic countries, and in particular in these two countries.

Traditionally, historiography situates the end of the Middle Ages around the turn of the 15th or 16th century while the study of modern history usually begins with the French Revolution. You situate the end of the Middle Ages in the 19th century. Why?

I think, in fact, that apart from the discovery of America, a significant event for sure that brought about a first globalization, the essential economic, social, political, and cognitive structures of the Occident and the rest of the world did not fundamentally change around the 15th and 16th centuries. The Middle Ages has gone through many renaissances, the epoch of Charlemagne, and the 12th century for example, and the great Renaissance is but one of these. The historiography of the end of the 19th century seems to me to have exaggerated the novelty of the 16th century. Even the Reformation did not bring about fundamental transformations. The real changes came about with the beginnings of modern science and the Enlightenment in the 18th century, socially and politically with the French Revolution, and economically with the Industrial Revolution.

It is surprising that despite this extended conception of the Middle Ages (4th-19th century), the Annales historians have studied the 19th century very little. Was this a question of personal and institutional priorities? Or was it because the study of modern history is radically different from that of the Middle Ages and one must adapt the approaches of the Annales historians to the study of modern history?

The „new“ history which the Annales historians wanted to promote could be shown

nazvať súčasné. Jeho historická podoba sa líši od tej, ktorú skúmali prvé Anály.

Nachádzate ako historik mentalít a medievalista prvky mentality stredovekého človeka aj u človeka 20. resp. 21. storočia?

Viete, že som veľmi skoro vyjadril výhrady voči histórii mentalít a predovšetkým voči spôsobu, akým sa používala. Uprednostňujem výraz historická antropológia, ktorý do dejín začleňuje materiálnu kultúru, rovnako ako mentality, senzibility a hodnoty. Keďže mentality majú vnútorný predpoklad pretrvávajúť, je normálne, že sa stále stretávame so základnými tendenciami, ktoré sa zrodili v stredoveku: napríklad pri skúmaní vzťahu Európanov k peniazom, v ktorom prevláda zmes otvorenosti a nedôverčivosti, a vzťahu k práci, s ktorou sa spájajú rozporuplné city: od úcty až po podceňovanie.

Práce historikov hnutia Análov sa vyznačujú interdisciplinaritou. Lucien Febvre vyzýval historikov, aby sa stali geografmí, právnikmi, sociológmi a aj psychológmi. K tomu istému vyzýval etnológov a sociológov Marcel Mauss. Čím všetkým ste sa ako medievalista museli stať?

Interdisciplinarita zostáva základným heslom súčasných historikov z Análov, aj ja zdieľam tento názor. Samozrejme, že som sa nemohol stať geografom alebo právnikom, ale ako historik som kládol veľký dôraz na priestor a právo. Nevidel som zásadný rozdiel medzi sociológiou-antropológiou podľa Marcela Maussa a mojim chápaním histórie. Veľkú nedôveru však mám k psychológii, aj ku kolektívnej psychológii, ktorá je podľa môjho názoru skôr literárny ako vedecký odbor.

Dejiny hnutia Análov boli dejinami inovácie a revolty. Revolty najmä proti

more clearly for the Middle Ages and the period between the 16th and 18th centuries than for the 19th century. When it comes to documents in particular, historians' sources change both qualitatively and quantitatively as of the French Revolution and it is rather modern history that no longer finds its place. The extended Middle Ages is followed by a period which, from the French Revolution on, can be called contemporary and which engenders a form of history very different from that elaborated by the first Annales.

As a historian of mindsets or mentalities and a medievalist, do you find elements of the mindset of medieval man that continue to exist in the man of the 20th or 21st century?

You know that from the very beginning I expressed reservations about the history of mindsets or mentalities and especially the use that is made of it. I prefer the notion of a historical anthropology which includes material culture as much as ideas, feelings, and values. Ideas having an intrinsic tendency to endure, it is normal to find even today fundamental tendencies that originated during the Middle Ages. For example, in studies about money where a mix of openness and apprehension dominates in Europe, and in relation to work, object of ambiguous feelings between its valorization and depreciation.

Interdisciplinarity is one of the characteristic traits of the work of the Annales historians. Lucien Febvre invites historians to become geographers, jurists, sociologists, and psychologists. Marcel Mauss extends a similar invitation to ethnologists and sociologists. What did you have to become as a historian of the Middle Ages?

Interdisciplinarity remains an essential watchword for the present Annales histori-

***dominancii politických dejín,
vojenských dejín, proti zužujúcemu
materialistickému chápaniu kultúry
atď. Proti čomu revoltujú analisti dnes?***

Dnešné zápasy historikov, ktorí pokračujú v Análoch, sú miernejšie ako v polovici 20. storočia. Bojujeme však za to, čo som nazval návraty, napríklad za návrat životopisu (môj Svätý Ľudovít je skôr antiživotopis), histórie ako rozprávania (zaujímajú nás hlavne štruktúry), okamžitej histórie (dodnes sa riadime Braudelovou koncepciou dlhého trvania a toho, čo sme nazvali úlomky dejín. Ešte stále sa snažíme vytvoriť náročnú globálnu históriu.)

Peter Burke hovorí vo svojej knihe Francúzska historická revolúcia o konci školy Análov. Pluralita metód a predmetov výskumu, množstvo odborníkov z rozličných disciplín, ktorí sa hlásia k pôvodným inšpiráciám tejto školy, dnes už znemožňujú vnímať Anály ako jednu školu, hnutie alebo model. Môžeme hovoriť o konci jednej historickej revolúcie?

Myslím si, že myšlienka konca historickej revolúcie Análov súvisí predovšetkým z jej úspechom. Na druhej strane, Anály sa nikdy nepovažovali a ani dnes sa nepovažujú za školu alebo model, ale za hnutie a inšpiráciu. Zdá sa nám, že sú ešte stále potrebné. Zaráža nás počet článkov, ktoré nám posielajú historici z celého sveta, ako aj skutočnosť, že ani najprísnejším kritikom Análov sa nepodarilo presadiť s konkurenčným časopisom.

V sedemdesiatych rokoch ste vo svojom článku "Is Politics still the backbone of history?" spochybnili nosnú úlohu politických dejín v historiografii. V osemdesiatych rokoch ste sa v knihe Stredoveká imaginácia k tejto otázke vrátili, no tentoraz s inou odpoveďou:

ans and I share this concern. Of course I have not been able to make myself a geographer or a jurist, but I have granted a great deal of importance to space and law in my way of doing history. I did not see any fundamental distinction between an anthropological sociology à la Marcel Mauss and history as I conceived it. On the other hand, I have serious apprehensions about psychology, even collective psychology which in my opinion is more of a literary than a scientific domain.

Annales history was that of innovation and revolt. It was especially the revolt against the domination of political and military history, against an excessively narrow and materialistic conception of culture, etc... What are the Annales historians in revolt against today?

The current struggles being waged by historians in the Annales tradition are less harsh than those of the middle of the 20th century, but we are combatting what I have referred to as « returns », the return, for example of biographies (my St. Louis is rather an anti-biography), historical narrative (we are primarily interested in structures), current history (we are constantly guided by Braudel's conception of the long term « longue durée » and by what has been called history in bits. We are still trying to realize a difficult global history.

In his book The French Historical Revolution, Peter Burke talks about the end of the Annales school. The plurality of methods and objects of research as well as the large number of researchers from different disciplines identifying themselves today with the inspirations of the Annales make it impossible to perceive these researchers as a school, a movement, or a model. Can one speak of the end of a historical revolution ?

**s koncepciou politickej antropológie.
Čo vás priviedlo naspäť k politickým
dejinám?**

V žiadnom prípade som sa nevrátil k politickej dejinám. V spomínanom článku "Is Politics Still the Backbone of History?" som sa zasadzoval za vývin politickej histórie smerom k politickej historickej antropológii. O to mi išlo a myslím si, že v tom zápase treba pokračovať. Faktom zostáva, že politickú historickú antropológiu nemôže nahradiť ani sociológia, ani rozprávajúca sa história, ktorú nazývame kultúrnou históriou.

Analý zoskupovali a priťahovali množstvo osobností, ktoré však nikdy nestáli v centre. Jednu z nich bol aj Michel Foucault. Oplyvnila Foucaultova koncepcia moci váš postoj k politickým dejinám?

Analý boli ovplyvnené veľkými vedcami a intelektuálmi ako Michel Foucault či Claude Lévi-Strauss, vždy však požadovali pre históriu primát v rámci spoločenských vied. Vzjomne sme diskutovali, ovplyvňovali sme sa, no nikdy sme sa nevzdali nášho základného záujmu o čas a trvanie. Vždy sme sa zasadzovali za dejiny v pohybe, dynamické dejiny, a pokúšali sme sa ich uskutočniť.

Čoraz viac sa hovorí o nevyhnutnosti vypracovať európsku ústavu, založenú na spoločných európskych hodnotách. Čo si myslíte o možnosti realizovať tento zámer a na akých hodnotách dnes možno „tvoriť Európu“?

Je to dôležitá a ťažká otázka. Pýtam sa sám seba, či je vhodná príležitosť na európsku ústavu. Základy Európskej únie musia podľa môjho názoru spočívať na dvoch základných hodnotách, a to na sekulárnosti a demokracii. Myslím si, že heslá, ktoré

I think that the idea of the end of the historical revolution of the Annales derives primarily from its success. However, it has never seen itself as a school or a model, but as a movement and an inspiration, and it seems to us that we will always need the Annales. We are struck by the number of articles sent to us from historians from around the world, and by the fact that the harshest critics of the Annales have not succeeded in launching a rival journal.

In your article "Is Politics still the backbone of history?" from the 70s, you called into question the primary role of political history in historiography. In the book *Imagination du Moyen Age* from the 1980s, you pose this question again, but provide a different answer: the conception of a political anthropology. Why have you returned to political history?

I have in no way returned to political history. In the article you refer to Is politics still the backbone of history? I argued for an evolution of political history towards an historico-political anthropology. It is to this that I have dedicated my efforts. It seems to me that this is a struggle to pursue. It remains that there is an an historico-political anthropology that can be replaced neither by sociology nor by that conquering history known as cultural history.

The Annales grouped together and attracted a large number of personalities. Now most of these, like Michel Foucault, were never at the centre of the movement. Did Michel Foucault's conception of power influence your attitude towards political history?

The Annales have been influenced by great thinkers and intellectuals like Michel Foucault and Claude Lévi-Strauss, but have always claimed a primacy for history in the

zaviedla najprv americká ústava a po nej predovšetkým Veľká francúzska revolúcia, sú nepretržitou súčasťou života európskych spoločností. Slobodu, rovnosť, bratstvo treba možno nanovo definovať, no musia zostať základnými hodnotami. Úspešne sme k nim pridali ľudské práva. Isteže, všetky spomínané hodnoty sa nemajú obmedziť iba na európsky priestor, platia pre celé ľudstvo, ale Európa má slúžiť ak aj nie ako vzor, tak prinajmenej ako podnecovateľ svetového uplatnenia týchto ideálov.

Koncepcia Análov zmenila bádanie v oblasti stredovekých dejín. Zasiahli tieto zmeny výrazne aj do spôsobu výučby histórie na univerzitách a stredných školách?

Aj to je citlivý problém. Koncepcia Análov je určená pre výskum a historiografickú prácu. Ťažšie sa dá použiť ako vyučovacia metóda, najmä na stredných školách. S Fernandom Braudelom sme sa viackrát stretli s ľuďmi, ktorí majú na starosti dejepisné osnovy na stredných školách a univerzitách. Musím priznať, že sme neuspeli. Myslím si, že netreba pokračovať v tomto úsilí o kompromis medzi historiografiou Análov a dejepisom na základných, stredných a vysokých školách. Musíme však pokračovať v aktualizácii učebných osnov.

Na Slovensku nie je zvykom, aby sa historici a intelektuáli všeobecne vyjadrovali k celospoločenským témam. Vaša činnosť sa však nikdy neuzatvárala len v oblasti výskumu a výučby. Domnievate sa, že spoločenská angažovanosť historika by mala byť prirodzenou súčasťou jeho profesie?

Predpokladám, že slovenských historikov a intelektuálov odradili smutné skúsenosti z čias komunizmu a neistota postkomunistického obdobia. No myslím si, že historik, bez ohľadu na obdobie, ktorým sa zaoberá,

social sciences. We have had exchanges, been subject to influences, but we have never abandoned our fundamental interest for time and duration. We have always advocated and tried to practice a history in motion, a dynamic history.

There is more and more talk about the need to elaborate a European constitution, founded on common European values. What do you think of such an intention? Is it possible to realize it? What are, according to you, the values on the basis of which we can „make“ Europe today?

That's a big and difficult question. I ask myself the question about the opportunity or not of developing a European constitution. I see two essential values which in any case have to form the basis of European union: secularism and democracy. I think the battle cry launched first by the American Revolution and later and especially by the French Revolution have still not finished imbuing themselves in the life of European societies. Liberty, Equality, Fraternity may require redefinition, but they must remain fundamental values, and, happily, we have added the rights of man to them. Moreover, these values cannot be limited to a European incarnation. They are valuable for all humanity, but Europe must be, if not a model, at least a stimulus for the global realization of its ideals.

The Annales movement transformed historical research on the Middle Ages. Did these changes also have a marked impact on the method of teaching history in universities and high schools?

This is a delicate problem as well. The Annales' conception of history is a program of research and historiographical production. It is more difficult to use as a method of teaching, in particular in secondary schools.

musí byť človekom prítomnosti, ktorý sa do určitej miery v prítomnosti angažuje, buď aby ju zapojil do svojich dlhodobých profesionálnych úvah, alebo ak angažovanosť v súčasnom dianí vyplýva z jeho povahy. Zdá sa mi, že stredovekí intelektuáli, ktorých som doteraz študoval, sa zapájali aj do aktuálnych udalostí. História musí osvetľovať spoločnosť, jej rozhodnutia, historik si musí zachovať nie neutrálny, ale pravdivý postoj, či minimálne postoj, ktorý sa o pravdu usiluje. Myslím si, že už samotnú prácu historika v jeho povolání, ak ho vykonáva so zmyslom pre spoločenskú zodpovednosť, možno považovať za účasť na verejnom živote.

z francúzštiny preložila Monika Michnová

I participated with Fernand Braudel in meetings with those responsible for history programs in secondary schools and universities, and I have to admit that the result was more or less a failure. I do not think that these efforts should be continued on the basis of a compromise between the historiography of the Annales and history as taught in schools and universities, but that it is necessary to pursue a renewal of university programs and primary and secondary schools.

In general, Slovak historians and intellectuals do not pronounce themselves on questions that concern society as a whole. Now your activity never limited itself to the domain of research and teaching. Do you think that engagement should be a natural component of the job of historian?

I suppose that Slovak historians and intellectuals have been discouraged by the sad experiences of the communist era and by the uncertainties of the post-communist period. However, I think that the historian, whatever the period with which he concerns himself professionally, has to be a man of the present who engages himself in that present, either to introduce it into his long term professional reflection, or if his temperament leads that way, into active engagement. It seems to me that the intellectuals of the Middle Ages who I once studied also engaged themselves in their present. History must shed light on society, it must shed light on society's choices. The historian must maintain a position, not of neutrality, but of truth or at least make efforts to attain it, and his engagement in his profession in itself, if done with a sense of social responsibilities is already, I think, an engagement.

Translated from French by Phillippe Azzie

O INOM STREDOVEKU

JURAJ ŠEDIVÝ

Proglas 1/1993

Približne pred 200 rokmi sa Voltaire zamyslel nad tým, aký obraz o minulosti mu ponúka dobová historiografia. Záver, ku ktorému prišiel, parafrázujem takto: „Potom, čo som prečítal niekoľko tisíc opisov bitiek a niekoľko stovák traktátov, nepoznám o nič lepšie Francúzov a Saracénov alebo Turkov a Tatárov. Zaujímalo by ma, prečo bojovali, ako sa vrátili domov, ako mysleli a cítili.... Čitateľ sa chce dozvedieť históriu ľudu a nie kráľov a ich dvoranov.“

Opuštme Francúzsko a spýtajme sa: Aké dejiny Slovenska poznáme? Vieme si predstaviť myslenie našich predkov, ich ozajstný život a pozadie, v ktorom sa odohrával, alebo v nás prežíva len šedivá a abstraktná predstava roľníka, pracujúceho na panskom, ku ktorej sa pripája húf faktov a čísel? Pre porovnanie slovenskej a francúzskej historiografie bolo zaujímavé vypočuť si nedávnu prednášku Jacqua Le Goffa, historika tzv. školy Análov, ktorá sa snaží postihnúť práve to, čo Voltairovi chýbalo – obraz všedného človeka spätého s dobou, geografickým prostredím, technikami práce, zvykmi a mentálnou kolektívou, v ktorom žije.

Pri zrode tejto školy stáli Lucien Febvre (raný novovekár) a Marc Bloch (stredovekár), ktorí založili v roku 1929 vedecký časopis *Annales d'histoire économique et sociale*. Vychádzali z kritiky tradičného historizmu a pozitivizmu 19. storočia, ktorého základnú koncepciu (textovej kritiky) vypracoval vlastne už Jean Mabillon v roku 1681. Obaja sa snažili vyviešť históriu z uzavretosti a preferovať interdisciplinaritu (spolupracovať s národnou ekonómiou, archeológiou, sociológiou, etnografiou...), takto umožniť exploataciu netradičných prameňov (dbovej literatúry, zvykov, obrazov, archeologických nálezov...) a to najdôležitejšie – neskúmať individua (podávať obrazy bitiek), ale kolektívy a typy (obraz života ľudí).

Zároveň poukazovali obaja na spätosť a interakciu histórie a súčasnosti: „Bloch,“ ako hovorí Helge Bathelt, „chápal históriu ďalekosiahlo ako tradíciu, ako uchovanú a základ spoločnosti tvoriacu kultúru, ktorá neplynie automaticky (podľa zjednodušených lineárnych zákonitostí ako napr. v historickom materializme), ale ktorá je nabitá problémami ako dnešný svet.“

Táto „nová história“ sa nezrodila len z opozície a kritiky, aj keď v nej analisti (Le Goff v štúdiu *Neue Geschichtswissenschaft*) chcú vidieť francúzsky vynález a jej korene hľadajú v rade Voltaire – Chateaubriand – Guizot – Michelet – Simiand, cudzie vplyvy boli asi silnejšie ako pripúšťajú (heidelberská škola, historický materializmus, Pirenne, v štúdiu mentality ich predbehli Huizinga, Gleichener-Rußwurm a iní). Nepriniesli teda úplne prevratný pohľad na históriu, skôr len skĺbili staré myšlienky o humanizovanom dejepisectve s tendenciami svojej doby.

Druhá fáza školy Análov predstavuje povojnové roky, keď nastáva na Západe odklon od materializmu a technokratizmu a pozornosť sa obracia na duchovno, ezoteriku a pod. Spolu so spoločnosťou presúvajú aj analisti akcent zo sociálnej a ekonomickej sféry do kultúrnej. Cieľ – postihnúť kultúru (ľudí v minulosti) a zistiť pre ňu charakteristické štruktúry (vzťahy nemenné resp. meniace sa v čase „dlhého trvania“ (*longue durée*). Päťdesiate roky teda „vypichujú“ dva termíny: čas „dlhého trvania“ a štruktúru.

Hlavnou osobnosťou v tomto období sa stal Fernand Braudel. Ako píše: „Tradičné dejepisectvo, ktoré osvetľuje krátky časový okamih, individuum, udalosť, nás privyklo na rýchly, dramatický popis (udalosti). Nové ekonomicke a sociálne dejepisectvo kladie do popredia výskum cyklického priebehu a bazíruje na jeho trvaní. Popri ňom sa vytvorilo ešte obširnejšie dejepisectvo (analisti), ktoré spracúva obdobia stáročí, veľmi dlhého trvania.“ Historický čas chápe Braudel ako paralelné plynutie „viacerých časov“: prvú vrstvu, takmer nemennú, tvorí čas prírody

(ľudského prostredia), druhú – čas štruktúr dlhého trvania (mentalita, náboženstvo, hospodárske a sociálne útvary...) a poslednú, najrýchlejšie sa meniacu vrstvu, tvorí čas udalosti. Zmeny jedinca, kolektívu a prírody teda neprebiehajú v rovnakom „rytme“. Aj človeka chápe trojako - ako individuum, ako súčasť kolektívu a ako súčasť prírody (sveta).

Koncom šesťdesiatych rokov nastáva v škole Annales opäť striedanie generácií a so skupinou J. Le Goffa, A. Burglera, E. Le Roy Lauderieho sa akcent posúva vyslovene do oblasti kultúrnej antropológie a kolektívnej psychológie. Cieľ – skúmať mentalitu človeka (v minulosti).

Od termínu mentalita sa dostávame konečne k historikovi, ktorého sme si mali možnosť naživo vypočuť. Jacques Le Goff sa narodil 1. januára 1924 v Toulone v rodine učiteľa, neskôr študoval v Paríži a dokonca na UK v Prahe. V roku 1960 sa stal asistentom na sociálnohistoricky orientovanej VI. sekcii École Pratique v Paríži, od roku 1975 jej prvým prezidentom a zároveň vedúcim skupiny historickej antropológie stredoveku. Na jeho vedeckú profiláciu mali vplyv, ako sám píše: „novo čítaný, ako aj modernizovaný marxizmus, Ferdinand Braudel a etnografia“. Vzorom historika ostal preňho ešte od čias štúdií francúzsky historik s darom intuície a ľahkého pera – Jules Michelet (možno preto sú dnes Le Goffove práce rovnako populárne ako kedysi Micheletove). Namiesto zoznamu jeho diel (najvýznamnejšie sú Kultúra stredovekej Európy a Zrodenie očistca) spomeniem témy na jeho seminároch – „Úloha gesta v stredovekej mentalite“, „Kázne ako obraz všedného mestského života“, „Dobová predstava a popularita Ľudovíta IX.“, „Psychoanalýza sna v stredoveku...“

Le Goffovo teoretické krédo je podľa mňa najlepšie vyjadrené v zborníku Človek stredoveku (*Mensch des Mittelalters*, 1989), do ktorého napísal rovnomennú štúdiu. Zaoberá sa otázkou, či existuje stredoveký človek ako typ, či sú rozdiely v mentalite

dnešného a stredovekého človeka, a ak áno, aká história ich má skúmať a ako. Píše: „Stredoveký človek (muž alebo žena, klerik alebo laik, bohatý alebo chudobný) je nútený ideologickým a kultúrnym systémom, v zajatí ktorého sa nachádza, a obrazom sveta, v ktorom je doma, do spoločných duchovných štruktúr, podobných objektov viery, predstáv a obsesí. Určite, že v tomto kultúrnom a psychologickom postojí vyvstávajú formálne a obsahové rozdiely podľa sociálneho statusu, úrovne vzdelania..., ale zarážajúce je to čo majú spoločné a čo dávajú najavo. Dnešný človek ..oslabil stopy tejto mentality a správania a premenil ich na nové syndrómy... Pre nás je (už) stredoveký človek exotom. Ak chce historik rekonštruovať jeho obraz, potrebuje zmysel, schopný postihnúť túto zmenu...“

Na ilustráciu uvediem niekoľko duchovných štruktúr, spoločných pre stredovekých ľudí: posadnutosť myšlienkou hriechu, nerozlišovanie medzi nadpozemským a pozemským svetom (stredoveký človek sa stále stretá so zázrakmi a zjaveniami, ktoré ho síce ľakajú, ale vôbec neprevapujú), blízky až naivný vzťah k bohu (Božie súdy), silná ústna tradícia a ústny styk (svedkovia namiesto písomností), vychádzajúc zo symbolizmu Biblie, žije stredoveký človek v lese, „lese symbolov“, dôležitosť a sila obrazov a farieb (biblia pauperum), religiozita, kolektivismus...

Novembrová [1992] prednáška „Smiech v stredoveku“ bola síce určená skôr laikom ako odborníkom, ale dá sa na nej demonštrovať Le Goffov postup myslenia a práce. V úvode sa pozastavuje nad fenoménom smiechu a nad tým, či sa v rozdielnych kultúrach ľudia inak a nad iným smiali. Dospieva k tomu, že každá kultúra ako celok a každá sociálna vrstva v nej majú rozdielne príčiny a formy smiechu (rytier sa smeje na inom ako mešťan). V stredoveku vidí vedľa seba dve tradície – pozitívnu od Aristotela (*Homo – animal ridens*) a negatívnu od cirkevných otcov (v Biblii nie je napísané, že sa Kristus smial, teda smiech je zlý, alebo neužitočný).

Kedže Biblia bola pre stredovekého človeka „knihou všetkých poznaní“, prevládala negatívna tradícia, zdôraznená navyše hodnotovou orientáciou vysoký – nízky, pričom vysoký znamená dobrý a naopak. Kedže smiech vychádza podľa stredovekých mysliteľov z brucha, teda zdola, je škodlivý. V druhej časti prechádza z celospoločenskej roviny k jednotlivým sociálnym prostrediam: kláštory (mních je „ten, ktorý plače,“ ale zároveň sa smeje na sakrálnej paródii a hádankách s náboženskou tematikou), dvor (smejúci sa kráľ a šašo, ale aj výsmech ako zbraň na odstránenie súperov), mesto (slobodný smiech v krčmách, na námestiach, v divadle, na univerzite). Rezumujúc: Le Goff oddeľuje chápanie smiechu (dobovú ideológiu) od skutočnosti (dobovej reality) a hovorí: „Muži i ženy stredoveku sa smiali, ale smiali sa v kontexte obžalovania smiechu.“

Je škoda, že práve slovenská historiografia sa nevenuje aj témam z „kultúrnej histórie“ a že sa postupne stávame dokonca aj na východe osamotení (Poľsko – Geremek, Pomian, Rusko – Gurjevič, Čechy – Grauss, Smetánka). U nás je zaujímavá snaha z konca šesťdesiatych rokov otvoriť históriu sociológií (Lehotská, Slov. Archivistika, 1969). Je nesporné dôležité vedieť o politickom a hospodárskom vývoji Uhorska, ale zároveň by sme nemali zabúdať na obraz života a myslenia našich predkov, ktorých dejiny, používajúc Mináčovu myšlienku, sú najmä dejinami práce a kolektívneho trvania. Inšpirujeme sa teda napríklad Umbertoom Ecom alebo analistami a premeňme strohý stredovek cifier a faktov na stredovek ľudí, našich priamych predchodcov. Ak sa zamyslíme nad históriou v globále, žiadny pohľad na ňu nie je plnohodnotný. Každý zachytí len tú svoju rovinu v historickom priestore, a preto čím viac pohľadov na rovnaký predmet, tým je jeho obraz pluralistickejší a azda aj bližší skutočnosti.

PUTOVÁNÍ STŘEDOVĚKEM

JIŘÍ PECHAR

Literární noviny 59, 7. 12. 2002

„Středověk neexistuje. Toto téměř tisícileté období, které se táhne od dobytí Galie Chlodvíkem do konce stoleté války, je umělým výtvorem, konstrukcí a mýtem, jinými slovy souborem představ a obrazů v ustavičném pohybu, jež se z generace na generaci šíří společností.“ Tato slova můžeme číst v Encyklopedii středověku, jejíž esejisticky pojatá hesla mají za autory odborníky z Francie, Itálie, Německa, Anglie, Spojených států a z Ruska a kterou zredigovali dva historikové francouzští: Jacques Le Goff, známý už i z českých překladů, a zhruba o čtvrt století mladší Jean-Claude Schmitt. Citovaná formulace uvádí výklad o tom, jak se středověk odrážel v představách humanistů a neoklasicistů, romantiků i v románech a filmech období masové kultury. Ale i když Le Goff sám (zaměřený jako ostatní historikové vyšší z okruhu kolem revue *Annales* na „histoire de longue durée“, tedy na historii dlouhých časových údobí, v kterých probíhají změny hospodářské a kulturní) pojímá středověk ve značně širším časovém záběru, než bývalo zvykem (takže ten se pro něho „zrodil ve druhém či třetím století našeho letopočtu a dokonával pod ranami průmyslové revoluce“), většina hesel této knihy se soustřeďuje zhruba právě na období odpovídající pojetí středověku v běžné periodizaci. Co je ovšem pro tuto Encyklopedii středověku příznačné a co odpovídá právě Le Goffovu zaměření, je soustředění na ty aspekty, které ukazují, jakým způsobem se uplatňovala a proměňovala imaginace středověkého člověka. Vedle hesel jako *Byzanc a západ*, *Byzanc očima západu*, *Církev a papežství*, *Válka a křížová výprava* najdeme tu proto i hesla věnovaná určitým složkám středověké imaginace: *Andělé*, *Đábel*, *Sny*, *Tajemno* aj. V heslu *Onen svět* se setkáme i s oním fenoménem, jemuž Le Goff věnoval jednu ze svých knih a jímž je zrození před-

stavy očistcových trestů (proto tak dogma o očistci, oficiálně přijaté v třináctém století, bylo později reformací odmítnuto).

Nechybějí pochopitelně ani hesla probírající vývoj středověké filosofie, univerzitní instituce a „literatury“. Poslední slovo dáváme do uvozovek, neboť příslušná stať začíná právě konstatováním, že samotný termín literatura v oné době, přinejmenším v dnešním pojetí, vůbec nebyl znám: národní jazyky neznají žádný obecný termín pro literární činnost nebo díla a používají pouze slova označující určité konkrétní žánry. Pro chápání „literatury“ tohoto období je dále charakteristické, že i román, jako první žánr určený ke čtení, byl nicméně určen ke čtení hlasitému: mlčenlivé čtení, jaké je dnes běžné, se ve středověku takřka nepraktikovalo, říká jiná stať (*Ústní a písemné*), a i „v knihovnách se prosazovalo jen velmi pomalu“. „Písmu“ je tedy obecně ve středověku nadřazen „hlas“, který jediný představuje onu záruku, jakou dnes přisuzujeme autentickému záznamu.

Také slovo „básník“ vyznačovalo původně jen latinské autory a v souvislosti s „moderním“ spisovatelem bylo poprvé užito teprve ve čtrnáctém století. Primát hlasu se projevoval ostatně i tím, že skladatel středověkých básní musel být zároveň i hudebním komponistou. A jestliže právě básnická tvorba středověku ustavuje i pojem dvorní lásky – i když sám tento výraz byl poprvé použit francouzským medievalistou v roce 1883 –, najdeme v této encyklopedii samozřejmě i stať věnovanou tomuto fenoménu, který je v tak nápadném protikladu k dobovým vztahům mezi mužem a ženou. Autor staťi rozpoznává ostatně v této „fin'amor“ určitý „strach z ženy“, když ji s odkazem na jiného historika charakterizuje jako „umění vzdálit se ženě slovy“, a vidí v ní především „sen typický pro mladé, nemajetné a svobodné šlechtice, vzešlé z malé střední šlechty“ a „hájící svou pozici vůči blahobytné aristokracii“. A podobně jsou analyzovány sociologické souvislosti „mýtu rytířství“. Rytíři jsou původně ozbrojenými pomocníky aristokratických

pánů a zůstávají zprvu od vlastní aristokracie odděleni; jak potom rytířská hodnost nabývá větší prestiže, rytířstvo a aristokracie tvoří postupně jediný celek, ale aniž by zcela splynuly. Také pojetí rytíře jako bojovníka za křesťanské ideály představuje teprve dodatečně „ideologické přivlastnění“ rytířství církví a zastírá původní protiklad: rytířstvo ve skutečnosti „v průběhu celé své historie nepřestalo uctívat hodnoty, které oficiální církve odsuzovala“. Původní profánní, aristokratické, světské hodnoty se díky tomu začaly postupně mísit „s ideálem boje za křesťanskou víru či ochrany kostelů, vdov a sirotků“, ale i když rytířstvo tento ideál zcela neodmítlo, vytvářelo si ve skutečnosti od jedenáctého do patnáctého století „svou vlastní, mnohem složitější, mnohostrannou třípytívu a fascinující ideologii“.

Jacques Le Goff a Jean-Claude Schmitt v úvodu k této knize zdůrazňují, že hledisko, z kterého při jejím uspořádání vycházeli, lze označit termínem „historická antropologie“, třebaže „škála modelů a metod“ autorů jednotlivých hesel zůstala otevřená i experimentování s jinými novými přístupy. Abecedně uspořádaná hesla jsou propojena křížovými odkazy a mají tak podle intence organizátorů tohoto kolektivního díla vytvořit „ucelený systém“, aniž by při tom čtenáři bylo vnucováno pořadí, v jakém jednotlivé staťi bude číst: neměla zde být „žádná předem stanovená cesta, ale spleť navzájem se křížících pěšinek, po nichž se čtenář může vydat zcela podle své libosti“. A tak jestliže jsme při své charakteristice knihy vyšli z jedné takové zvolené procházky jejím obsahem, lze předpokládat, že jiní čtenáři v ní najdou jiné aspekty, než na které jsme se tu soustředili, a to aspekty stejně závažné a zajímavé.

Podobně jako je Encyklopedie dílem početného kolektivu autorů, podílela se i na jejím českém překladu celá skupina překladatelů; vznikl tak přitom český text dostatečně přesný a čtivý.